

Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi/
Journal of Travel and Hospitality Business
Cilt/Vol:20(1),Yıl/ Year:.,2023 ss/pp, 119-141
Gönderim Tarihi/ Received: 08.03.2023
Kabul Tarihi /Accepted: 18.04.2023
DOI:10.24010/soid.1289468

Olgu Sunumu/ Case Report

Klasik İnsan-Kuantum İnsan-4: Yeni Materyalizm ve Gerçeklik

Prof. Dr. Atıla YÜKSEL
Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Turizm Fakültesi
atilayuksel@gmail.com

1. Giriş

Geleneksel gerçeklik tanımlarımızın kuantum mekaniğinin bakış açısıyla tanımlanan gerçekliği kapsamaktan uzak olduğunu düşünüyorum. Kuantum mekaniği ışığında, mevcut gerçeklik tanımımızın yeniden yazılması gerektiği açıktır. Çünkü kuantum mekaniğine göre gerçeklik fiziki değildir, enerjidir ve kesin değildir olasılıksaldır.

Klasik İnsan-Kuantum İnsan serisinin üçüncü makalesinde bahsedilen gerçekliğe ilişkin iki temel karşıt görüşe (materyalist-idealist) ek olarak, kuantum mekaniği ile paralel görünen ve çıplak gözle gözlenemeyen dünya ile gerçek dünya arasında kesin bir ayrım yapan üçüncü bir görüş daha vardır. Gerçekliğe, özellikle de devam eden vitalizm-mekanizm tartışmasına ışık tutma çabasında yeni materyalizm kavramına, Bennet'in (2010) "vitalist materyalizm"¹, Barad'ın (2007) faili gerçekçilik ve Bhaskar'ın (2015) katmanlı gerçeklik kavramlarına dikkat etmemiz gerektiğini düşünüyorum. Bu kavramlar, nesnelerin eylemliliğine (failliliğine) odaklanarak ve gerçekliğin çoklu katmanlarını tanıyarak, sosyal dünyayı anlamamızda maddeselliğin önemini vurgulamaktadır. Yeni materyalizm, onu benimseyenlere göre, insanlar, teknoloji ve çevre arasındaki karmaşık ilişkileri ve her üçünün birbirine bağlılığını göz önünde bulunduran daha bütüncül bir maddesellik imkanı sunmaktadır. Bu görüşü destekleyenlere göre geleneksel materyalizm, insanların, doğanın ve teknolojinin birbirine bağlılığını ya da etrafımızdaki dünyayı şekillendirirken bu üç unsur arasındaki etkileşimi dikkate almamaktadır. Yeni materyalizm, sosyal bilimlerde sosyal gerçekliğin fiziksel doğasını vurgulayan bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım kullanılarak, maddi gerçekliğin sosyal hayatı nasıl etkilediği ve bunun tam tersi anlaşılabilir. Yeni materyalizm, sosyal gerçekliğin ve maddi gerçekliğin birbirini eşit derecede etkileme

1 Yaşamın öngörülemezliğiyle ilgilenen vitalizm ve yaşamı bir makine gibi gören mekanizm bir başka makalede ayrıntılı olarak tartışılacaktır. Maddenin bizzat kendisinin hareketli ve failsel olduğunu, canlıların yaşadıkları dünyanın yaratıcısı olduğunu savunan vitalizmin savunucularından Canguilhem'e göre "Bir örümcek ağlarını nasıl örüyorsa, her özne de ilişkilerini şeylerin belirli özelliklerine göre eğirir ve kendi varoluşunu taşıyan sağlam bir tuvalde bu ilişkileri devam ettirir". Vitalizme göre materyalizme dayalı bilimsel analiz yalnızca maddi evren için uygundur, bunun yanında insan doğasındaki öznel iç dünyayı (düşünce, duygu) harap ettiğini savunur.

biçimidir. Bu kavram, küçük şeylerin kendi gerçekliğini yaratabileceği fikrine dayanmaktadır. Yeni materyalizme göre tüketici davranışı, insanlar ve nesnelere arasındaki maddi ilişkiler ve tüketicilerin tüketici nesnelere nasıl deneyimledikleri ve onlarla nasıl etkileşime girdikleri tarafından şekillendirilmektedir. Yeni materyalizm maddeselliğe ve bunun insanlar ve çevre üzerindeki etkisine dair incelikli bir anlayış sunmaktadır. Ancak yeni materyalizm daha incelikli bir maddesellik anlayışı sunsa da bazı eksiklikleri de vardır (soyut kalması, güç ilişkilerine odaklanamama vb.).

Bir felsefe olarak yeni materyalizm maddenin edilgenliğini reddeder. Tüm maddelerin diğer maddeleri etkileme ve onlardan etkilenme kapasitesine sahip olduğunu ve tüm maddelerin faillığe sahip olduğunu savunur. İnsanlar ve nesnelere arasındaki ilişkileri incelemenin önemini vurgulamanın yanı sıra, sosyal yaşamın maddi koşullarına da dikkat etmenin önemini vurgular. Bu yaklaşım, maddi nesnelere hareketsiz ve pasif olmadığını, hareket etme ve üzerinde hareket edilme kapasitesine sahip olduğunu öne sürer. Odağımızı insan merkezli ve bireyci dünya görüşünden kaydırmanın yanı sıra, insan ve insan dışı nesnelere arasındaki ve çeşitli maddi formlar arasındaki karmaşık ilişkileri daha derinlemesine düşünmeye teşvik eder. Bu yaklaşım, gerçeğin ya da anlamın inşasında ve sosyal kimliklerin ve uygulamaların üretiminde maddi nesnelere rolünü dikkate almamızı sağlar. Ayrıca, maddi nesnelere dünyayı deneyimleme biçimimizi nasıl şekillendirdiğine ve bu deneyimlerin sosyal ve kültürel bağlamımız tarafından nasıl şekillendirildiğine dair içgörü sağlar. Örnek olarak, alelade bir mutfak masası fail olabilir mi? Yeni materyalizme göre evet. Mutfak masası aile üyelerinin bir araya gelmesini, yemeklerini paylaşmasını ve anlamlı sohbetler yapılmasını sağlayan faildir.

2. Eleştirel Gerçekçilik

İkili zıtlıkların hakim olduğu kartezyen düşünceden şekillenen ozitivist (materyalist) ve rölativist (idealist) kavramsallaştırmaların aksine eleştirel gerçekçilik, doğal ve sosyal alanlarda inançlar ve gerçeklik arasındaki basit "bire bir" bağlantıları reddeder ve bilimsel bilginin nesnelere akıldan bağımsız olarak görür (Platenkamp ve Botterill, 2013). Eleştirel gerçekçiliğe göre, gerçekliği nasıl yorumladığımız ile nesnel olarak neyin doğru olduğu arasında bir ayrım vardır. Ayrıca, altta yatan yapıları, mekanizmaları ve nedenleri ortaya çıkarabildiğimizde dünyanın daha iyi açıklanabileceği ve tahmin edilebileceğinin kabul edilmesi nedeniyle daha fazla bilgi ve anlayış imkanı sağlar. Bu tür bir dünya yanlıştır ve bilgi yüküdür (Ozan, 2001). Eleştirel gerçekçiliğe göre yalnızca kusurlu ve olasılıksal olarak bilinebilecek tartışmasız bir gerçek vardır (Denzin ve Lincoln, 2005b; Pritchard vd., 2011 akt. Yüksel, 2022).

Eleştirel gerçekçiliğin felsefi pozisyonuna göre, onu tanımlamak için kullandığımız zihinsel temsillerden bağımsız olarak var olan nesnel bir gerçeklik vardır. Buna karşın materyalistler, tüm olguların madde ve enerjinin etkileşimi yoluyla açıklanabileceğine inanır ve gerçeğin fiziksel madde ve enerjiden oluştuğunu savunur. Buna göre, eleştirel gerçekçilik gerçeğin bireysel deneyimlerimizin ötesinde var olma olasılığını kabul ederken, materyalizm gerçeğin maddi olanla sınırlı olduğunu savunur. Eleştirel gerçekçilik, fiziksel evreni ve işleyişini inceleyen materyalizmin aksine, evrenin yapısına ve nasıl organize edildiğine odaklanır. Bu nedenle, eleştirel gerçekçilik sosyal, kültürel ve politik faktörleri analizine dahil ederken, materyalizm bunu yapmaz. Örnek olarak, materyalizm gerçeğin bilimsel yönlerini ve fizik ve kimya kanunlarının fiziksel çevremizi nasıl yönettiğini vurgular. Buna karşın eleştirel gerçekçilik, insanların fiziksel dünya ile nasıl etkileşime girdiklerini ve sosyal, politik ve kültürel faktörlerden nasıl etkilendiklerini dikkate alır. Sonuç olarak,

materyalizm fiziksel evreni statik ve değişmez olarak görürken, eleştirel gerçekçilik gerçekliğin akışkan ve sürekli değişen olduğunu savunur. Örneğin materyalizm arz ve talebin fiyatlar üzerindeki etkilerini incelerken, eleştirel gerçekçilik ekonomik faaliyetleri etkileyebilecek temel sosyal, siyasi ve kültürel faktörleri inceler. Eleştirel gerçekçilikte, hiçbir şekilde maddi deneyime indirgenemeyen dışsal, nesnel bir gerçeklik vardır. Materyalizme göre, tüm gerçeklik doğal yasalarla açıklanabilen madde ve enerjinin bir bileşimidir. Felsefi bir yaklaşım olarak eleştirel gerçekçilik, gerçekliği tüm karmaşıklığı ve çeşitliliği içinde olduğu gibi kavramanın önemini vurgular. Materyalizmden farkı, gerçekliğin maddi bileşenlerine odaklanmak yerine onu şekillendiren yapı ve süreçleri anlamayı vurgulamasıdır. Yani bir şeyin nasıl oluştuğu onun ne olduğunu tanımlar.

Eleştirel gerçekçiliğe göre gerçeklik ne gözlemlenir ne de insan algısından, teorilerinden ve kurgularından bağımsız olarak vardır. Örneğin, eleştirel gerçekçiler tarafından sosyal dünyanın hem maddi hem de maddi olmayan güçler tarafından etkilenen çoklu gerçekliklerden oluştuğu varsayılır. Bakış açılarımız ve deneyimlerimizin bir sonucu olarak, algıladığımız ve kavradığımız dünyayı gözlemlenebilir olan üzerinden inşa ederiz. Dolayısıyla eleştirel gerçekçiler, kuantum mekaniğinde olduğu gibi, gözlemlenemeyen yapıların gözlemlenebilir olgular yarattığını savunurlar. Başka bir deyişle, sosyal olayları anlamak, tıpkı atom altı dünyanın atom üstü dünyayı yaratması gibi, onları üreten mekanizmaları ve görünmez yapıları da anlamayı gerektirir. Ancak bazı filozoflar sosyal olguları anlamının tek yolunun bu olmadığını savunmaktadır. Örneğin, sosyal olguların yalnızca insanlar ve onların etkileşimleri açısından anlaşılabilmesi ileri sürülmüştür.

Eleştirel Gerçekçiliğin en etkili savunucularından biri olan Bhaskar (2015), kuantum mekaniğindeki gözlemlenemeyen yapıların nedenselliğini ve bilimsel bilgisini desteklemektedir. Bhaskar'a göre pozitivist bilim anlayışı yapay ve sorunludur. Pozitivizmin bilimin karmaşıklığını ve etkilerini bütünüyle yakalayamadığını savunur. Ampirik olgulara odaklanmak yerine, bilimin bunları açıklayan altta yatan nedensel mekanizmaları incelemesi gerektiğini öne sürer. Bhaskar'a göre kuantum mekaniği, bu altta yatan mekanizmaları keşfederek bilimi daha kapsamlı bir şekilde anlamının bir yolunu sunmaktadır. "Kapalı" deneysel/gözlemsel ortamlar kullanan pozitivist bilim, gerçekliği izole ederek, kurgulayarak, kısıtlayarak ve yalıtarak (yani, *ceteris paribus*) inşa eder. Tipik olarak pozitivist bilim, aynı deneyin benzer bir ortamda düzenli olarak tekrarlandığında aynı sonuçların elde edilebileceği tekrarlanabilirlik (gereklilik-determinizm) varsayımını öne sürer. Pozitivizme göre, "kapalı" yapılardan elde edilen bulgular ve bu bulgulardan çıkan yasalar (bu arada, yerel yasaların evrensel yasalardan daha etkili olduğunu düşünüyorum) "koşullu" istisnalardan ziyade evrenseldir. Ancak *ceteris paribus*, yani diğer değişkenlerin sabit olduğu önermesi tartışmalı bir ön kabuldür: Bir sonuç üzerinde etkisi olabilecek tüm değişkenleri belirlemek ve bunları hesaba katmak zor olduğundan, pozitivism her koşulda uygun olmayabilir. *Ceteris paribus* varsayımının, belirli bir durumun sonucunu değiştirebilecek kamu politikasındaki değişiklikler gibi dış faktörlerin potansiyel etkisini dikkate almadığını belirtmek önemlidir. *Ceteris paribus* varsayımı, bir adada ev inşa etmeye benzer; ev sağlam ve güvenli görünebilir, ancak önceden kontrol edilmesi veya tahmin edilmesi imkansız olan rüzgar, yağmur ve gelgit gibi dış etkilere karşı savunmasızdır. Zaman ve mekan izole edilemeyeceğinden, mutlak izolasyonist mantık sürdürülemez: Evren, başkalarıyla etkileşime girmesini engelleyecek şekilde kilitlenemez; hatta yakınlaştırma bile sağlanamaz (Hofstadter, 2015). *Ceteris paribus* varsayımı altında bir olguyu dünyanın geri kalanından izole etmek mümkündür, ancak rüzgar, yağmur ve gelgit gibi dış faktörler, biz farkında olmasak da sonucu etkilemeye devam etmektedir. Şimdiki zamandaki değişikliklerin geleceği sürekli olarak etkilediğini ve bunun tam olarak kontrol edebileceğimiz veya tahmin edebileceğimiz bir şey

olmadığını hatırlamak da önemlidir. Bu nedenle, önemli olan bileşenlerin kendisinden ziyade parçaların örgütlenme biçimidir (Ateş, 2021). Örneğin, bir kişinin davranışının nasıl şekillendiği sadece genetik ve çevre gibi tek tek bileşenleri tarafından değil, aynı zamanda bunlar arasındaki etkileşimler ve birbirleriyle oluşturdukları örgütlenme örüntüleri tarafından da belirlenir.

Bhaskar (2015), *ceterus paribus* mantığına karşı çıkararak, insanlar tarafından algılanan tüm doğal ve sosyal olguların sabit olay bileşenlerinden değil, Carter'ın (2014) deyimiyle deneyim ötesi "açık" sistemlerden oluştuğunu savunmaktadır. Dolayısıyla pozitivistin sorunu, ampirik olarak kapalı sistemlerde -olguların sabit bir şekilde birbirine bağlı olduğunun varsayıldığı sistemlerde- yasaların ileri sürülmesinde yatmaktadır. İlk bölümde de belirttiğim üzere gerçekte bulgular (ve bu bulgulardan türetilen genellemeler) bilim insanının kendisi tarafından üretilir, inşa edilir. Pozitivist bir bilim insanı, topladığı verilere dayanarak dünyanın işleyiş biçimi ve bulguların birbiriyle nasıl ilişkili olduğu hakkında varsayımlarda bulunur. Böylece sonuçlar çarpıtılabilir ve yanlış sonuçlara varılabilir. Kısacası, klasik pozitivist ampirist gelenekler insan gibi açık sistemler hakkında bilgi üretmek için kullanılamaz (Bhaskar, 2010). Özetle, pozitivistler gerçekliğin birbirinden ayrı, atomistik ve gözlemlenebilir olaylardan oluştuğuna inanırlar.

Eleştirel gerçekçilik ise gerçekliği ilişkileri, gözlemlenemeyen mekanizmaları ve nedensel mekanizmaları içerecek şekilde tanımlar (Ozan, 2001). Eleştirel gerçekçiliğin gerçeklik tanımı, onu algılardan, bilgiden, söylemsel pratiklerden ve yorumlardan bağımsız bir gerçekliğin varlığını reddeden görececi, yorumsamacı perspektiflerden de ayırır. Eleştirel gerçekçiliğin temel bir ilkesi olarak, algı ve yorumdan bağımsız maddi bir gerçekliğin varlığı kabul edilir (Ozan, 2001, s. 4). Bilgiyi kuramdan bağımsız olarak gören pozitivistin ve bilginin kuram tarafından oluşturulduğunu savunan idealizmin aksine, eleştirel gerçekçilik bilginin kuram yüklü olduğunu ve kuramın sağladığı kavramsal kaynakların dünyayı anlamak için kullanılabileceğini savunur (Ozan, 2001). Eleştirel gerçekçi pozisyon, pozitivist ve idealizm arasında bir orta yol sunmakta ve teorinin bilginin belirlenmesinde hayati bir rol oynadığını savunmaktadır, ama gerçekliğin tamamı değildir.

3. Katmanlı Gerçeklik

Sadece deneyimlenebilen (duyumlanan) ve gözlemlenebilenin bilinebilir olduğunu reddeden ve gözlemlenemeyenlerin de bilinemez olmadığını onaylayan Bhaskar (1978) tarafından üçlü bir bilgi yapısı önerilmiştir: (i) yüzeysel bilgi veya deneyimsel bilgi; (ii) farkında olup olmadığımızı bakılmaksızın meydana gelen olayların bilgisi; ve (iii) dünyamızdaki olayları üreten mekanizmalar olarak adlandırılacak daha derin bir katman (Platenkamp ve Botterill, 2013, s. 119). Benzer şekilde, Sayer'e (1992, s.5) göre, dünya farklılaşmış ve katmanlaşmıştır; yalnızca olaylardan değil, aynı zamanda bu olayları üretebilen nesnelere ve yapılardan da oluşur. Aslında, bu yapılar düzenli zincirleme reaksiyonlara neden olmasalar bile var olabilirler. Bunun bir sonucu olarak Bhaskar (2015) üç katmanlı bir gerçekçilik ontolojisi önermektedir. Her katmanın ayrı bir gerçeklik düzeyi olarak görülmesi gerektiğini, ancak aynı zamanda diğer iki gerçeklik katmanıyla da bağlantılı olduğunu savunur. Katmanlardan oluşan ontolojik bir çerçeve kurarak, somutluk, soyutlama ve aşkınlık arasındaki ilişkiyi daha derinlemesine anlayabiliriz.

Bu katmanlı ontoloji gerçekliği birbiriyle örtüşen üç alan olarak tanımlar: ampirik, aktüel ve reel (gerçek) alan (Ozan, 2001; Ülman vd., 2011). "Ampirik alan, deneye ve gözlemlenebilir nesnelere denk düşer; aktüel alan deney(im)lerin yanı sıra

olayları da kapsar; reel alan deneyim ve olayları da içerecek biçimde, yapılara ve üretici mekanizmalara [*generative mechanisms*] karşılık gelir" (Bhaskar, 1975: 13, aktr. Türk, 2012). Ampirik alan veri toplamak ve hipotezler üretmek için bilimsel yöntemleri kullanırken, aktüel (fili) alan gerçekliğe gerçek dünyada olup bitenler açısından bakar ve bunu mevcut bilgi açısından açıklamaya çalışır. Tüm tezahürlerin rastgele meydana gelmediğini savunan reel alandır (yani, üretici mekanizmalar ve yapıların alanıdır). Reel alan hem belirli durumlarda meydana gelen gerçek olayları hem de bunların meydana gelmesine katkıda bulunan altta yatan yapıları ve mekanizmaları kapsar. Doğrudan gözlemlenemeseler ya da deneyimlenemeseler de gerçek dünyada var olmaya devam ederler (Bhaskar (2008, 2015, 2017, 2010, s. 167). Yerçekimi örneğinde olduğu gibi, doğrudan gözlemlenemeseler de etkileri deneyimlenebilir.²

Ampirik alan mevcut durumla ilgilenirken, aktüel alan gerçekliğin yorumlanması ve sonuçlarıyla ilgilenir. Örneğin, ampirik bir alan, belirli bir ilacın bir hasta üzerindeki etkisini incelemek için kontrollü bir deney kullanabilirken, aktüel (fili) bir alan ilacın bir bütün olarak nüfusu nasıl etkilediğini inceleyebilir. Ampirik alan, bir şehirdeki mevcut evsiz insan sayısını incelemeyi içerebilirken, aktüel alan halkın evsizliği nasıl algıladığını içerir. Bu, bir uçağı uçurmanın teorisini bilmek ile gerçekten uçurabilmek arasındaki ayrıma benzer. Teori ampirik alanı, simülasyondaki pratik aktüel (fili) alanı, uçuş deneyimi ise reel alanı temsil eder. Ampirik alan kanıtlara dayanırken, teorik alan fikirlere ve varsayımlara dayanır. Fiili/aktüel alan bir şeyin ne olduğunu temsil ederken, potansiyel alan ne olabileceğini, reel alan ise nasıl olduğunu gösterir. Burada reel alanı dikkate almak önemlidir, çünkü bilimsel nesnelerin hem yapılandırılmış hem de geçişsiz olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu, nedenselliğin nesnenin kendisine ait bir özellik değil, nesnenin kendisini çevreleyen ilişkiler ağından aldığı bir özellik olduğu anlamına gelir. Bu, her bir taşın kendi özelliklerine ve işlevlerine sahip olduğu, ancak yalnızca oyunun genel yapısı ve hedefi ile ilişkili olarak anlam kazandığı bir satranç oyununa benzer. Bir taş ancak oyunla olan ilişkisine göre anlam kazanır. Benzer bir şekilde bir nesne de ancak içinde bulunduğu ilişkiler ağına göre anlam kazanır.

Eleştirel gerçekçilik, kuantum mekaniğinde olduğu gibi mekanistik nedenselliğe karşı çıkar ve nedenselliğin evrensel olarak sabit olduğuna inanmaz. "Nedenler ve mekanizmalar sabit değil, olumsaldır" (Sayer, 1992, s. 107). Başka bir deyişle, nedensel kuvvetin nesnede bulunması bir gereklilik iken, harekete geçirilmesi olumsaldır; nedensel kuvvetin kendisi ise bir gereklilik değildir. Sayer'e (1992, s. 105) göre nedensellik, ayrı şeyler arasındaki düzenliliği değil, bir nesnenin neye benzediğini, ne yapabileceğini veya herhangi bir durumda ne yapacağını gerektirir. Nedensel mekanizmalar, bir kuvvet ortaya çıktığında, yine diğer nesnelerin nedensel kuvvetlerine ve diğer nesnelerle olan ilişkilerine bağlı olarak bu kuvvet üzerinde bir etkiye sahiptir. Nedensel kuvvetler ve mekanizmalar ile bunların etkileri arasındaki bağlantı sürekli ve değişmez olarak tanımlanamaz: Bunun nedeni, bir nedensel kuvvetin diğer nesnelerin nedensel kuvvetleri tarafından belirlenen koşullardan etkilenebilmesidir. Buna göre, yerçekimi gibi bir kuvvet, bir nesneyi kütesine, yerçekimi kaynağından uzaklığına ve

² Deprem biz onu bizzat deneyimlemediğimizde aktüel bir gerçekliktir, ne zaman deneyimledik bizim için tecrübe edilen bir gerçekliğe dönüşür (tecrübi/ampirik alan), ancak deprem gerçekliğini tecrübe etsek de onu oluşturan görünmez mekanizmaları anlamadığımız sürece (reel alan) deprem gerçekliğini neden yaşamakta olduğumuz açıklığa kavuşamaz.

² Holografi bir şeyin her şeyle bağlılığını, uzak şeyler arasında bile sebep-sonuç münasebetleri olmaksızın, bir bağlantı bulunduğunu ışık ve elektron düzeyinde gösteren örnekler. **Hologramlar, fiziksel nesnelere ve bir nesnenin üç boyutlu görüntüsünü barındırırlar. Oluşan kayıt görüntüsünün her bir parçası, bütünü tüm özelliklerini içerir** (Tarlacı, 2008, s. 3). Örneğin Bohm (1990), bir kavanoz, içerisine silindirik yerleştirdi ve arasına gliserin doldurdu. Gliserinin içine damlatılan bir damla mürekkep, silindirik döndüğünde dağılıp kayboluyor, fakat geri döndürüldüğünde tekrar damla haline geliyordu. Düzensiz olması gereken mürekkep dağılımı dahi bir düzene sahipti.

yakınındaki diğer nesnelerin kuvvetine bağlı olarak çeşitli şekillerde etkiler. Örnek olarak, bir nesne yüksek bir hızda hareket ederken, başka bir nesnenin kuvvetinin büyütülmesi mümkündür, bu da aksi takdirde beklenenden daha büyük bir etkiye neden olur.

4. Geçici (Değişen)-Değişmeyen (Geçici Olmayan) Gerçeklik

Bhaskar'a (1998, 2015, 2017) göre gerçekliğin biri koşullu ve değişken, diğeri ise koşulsuz ve değişmez olmak üzere iki biçimi vardır. Dolayısıyla gerçekliğin iki kategoriden oluştuğunu öne sürer. Örnek olarak, Bhaskar fizik yasalarının koşulsuz gerçekliği temsil ettiğini, gündelik olayların ise koşullu gerçekliği yansıttığını öne sürer. Bhaskar, gerçek dünyada bizden bağımsız olarak, hatta biz olmadan var olan gerçek nesneleri ve aralarındaki ilişkileri ifade etmek için "geçişsiz nesne (intransitive)" kavramını kullanır ve gerçek dünyanın geçişsiz nesnelerin varlığını kabul ettiğini belirtir. Dahası, geçişsiz nesnelerin, gerçeklik hakkında anlamlı bir kavrayış elde etmek istiyorsak, koşullu gerçeklik anlayışımızı üzerine inşa edebileceğimiz sağlam bir temel sağladığını açıklar. Alternatif olarak, "geçişli nesneler (transitive)" çağdaş bilim tarafından bilgi çerçevesinde yaratılan yapay nesnelere. Belirli bir bilimsel ekol veya birey için *a priori* olarak mevcut olan çeşitli geçişli gerçeklik türleri, yerleşik gerçekler ve teoriler, paradigmlar, modeller ve araştırma teknikleri için yöntemler vardır (Alayoğlu, 1997, akt. Yalçınkaya, 2014, s. 14).

Gerçekliğin geçişsiz doğası göz önünde bulundurulduğunda, bilimsel nesnelerin insanlardan bağımsız olarak var olduğu söylenebilir. Gerçekliğin "yapılandırılmış" doğası nedeniyle bilimsel yasaların olguları belirlemediğini söyleyebiliriz. Gezegenlerin dönüşleri gibi geçişsiz nesnelerin altında yatan çeşitli mekanizmalar olay ve olguları belirler (Baert, 2010). Gözlemlenebilir yüzeyler mekanizmaları ve yapıları gizler. (Yapı ve mekanizmanın ayırt edilebilir olduğunu belirtmeliyim. Yapılar mekanizmalar sayesinde belli bir davranışta bulabilirler). Gerçekliğin geçişsiz nesnelerini, bunların mekanizmalarını ve olayları nasıl belirlediklerini dikkate almak, gerçekliği anlamak için daha bütüncül bir yaklaşım olacaktır. Bu mekanizmaların insan bilgisinden bağımsız olarak var olduğunu tekrar belirtmeliyim. Bunlar doğal dünyanın içsel bir parçasıdır ve bilinçli bir çaba olmaksızın işlerler. Bu da onları anlamanın bilinçli müdahaleden ziyade dikkatli gözlem ve analiz gerektirdiği anlamına gelmektedir. Yerçekimi, gelgitler ve mevsimlerin değişmesi gibi doğal olayların herhangi bir insan girdisi veya farkındalığı olmadan gerçekleşmesi bunun kanıtıdır. Bu durum, bu mekanizmaların aslında doğal dünyanın bir parçası olduğunu ve bunları anlamanın dikkatli bir gözlem ve analiz gerektirdiğini göstermektedir. Bu mekanizmalar çevre üzerindeki etkilerinin kanıtlarından çıkarılmaktadır. Bu da onları anlamanın doğal dünyayı anlamayı ve kanıtlar ile altta yatan mekanizmalar arasında bağlantı kurma becerisini gerektirdiği anlamına gelmektedir. Bunlar, yüzey seviyelerini etkilediği iddia edilen gerçek olgulardır. Örneğin, yerçekimini doğrudan gözlemleyemesek de, yerçekiminin bir sonucu olarak bir şeyin yere düşmesi gibi etkilerini gözlemleyebiliriz.

5. Karmaşıklık Teorisi ve İnsan Davranışı

İnsan geleneksel doğrusal metodolojiler kullanılarak gözlemlenemeyecek düzeyde karmaşık sistemler bütünüdür. Klasik indirgemeci yaklaşım doğrusal model varsayımlarına dayalıdır. Bu varsayımlar arasında kapalı modellerin açık sistemlerde meydana gelen süreçleri modellemek için yeterli olduğu, modellerin evrensel olarak uygulanabileceği ve nerede ve ne zaman kullanılmaları gerektiğinin belirtilmesine gerek olmadığı, bir sistemin parçalarının toplamına eşit olduğu, zamanın tersine

çevrilebilir olduğu, nedenselliğin doğrusal olduğu, gelecekteki sonuçların -geleceğin kendisi gibi- tahmin edilebileceği ve ortamların nispeten statik olduğu ve dengeye doğru eğilim gösterdiği varsayımları yer almaktadır. Karmaşıklık teorisi, birbiriyle ilişkili birçok bileşenden oluşan doğrusal olmayan sistemlerin davranışını inceler. *"Karmaşıklık bilimi, tüm sistemlerin bir alt kümesini; bol miktarda bulunan ve tüm yeniliklerin temeli olan bir alt kümeyi; biyoloji, kimya, fizik, sosyal, teknik ve ekonomik alanlarda kanıtlanan bir alt kümeyi; çevresiyle birlikte gelişen bir alt kümeyi; yapının ortaya çıktığı bir alt kümeyi hedeflemektedir. Yani, kendi kendini organize etme heterojen bileşenlerin dinamikleri, etkileşimleri ve geri bildirimleri yoluyla gerçekleşir... Tüm sistemlerin bu alt kümesi karmaşık sistemler olarak bilinir."* Çok sayıda değişkenin dahil olmasının bir sonucu olarak, karmaşık sistemlerin anlaşılması ve tahmin edilmesi genellikle zordur. Bu teoriye göre, karmaşık bir sistemin davranışı, bileşenler arasındaki etkileşimlerden ortaya çıkar. Bu nedenle bir sistemin davranışını anlamak, bileşenleri arasındaki etkileşimlerin kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını gerektirir. Örnek olarak, hücrenel bir ağda, ağın davranışını tek tek hücrelere bakarak tahmin etmek zordur, bunun yerine etkileşimlerini anlamak gerekir. Bu nedenle karmaşık sistemler, etkileşimlerinin bir sonucu olarak genellikle öngörülemeyen davranışlar sergilerler. Karmaşıklık teorisine göre, karmaşık sistemler tahmin edilemez veya kontrol edilemez, ancak değişen koşullara uyarlabilirler. Bu teoriye göre, karmaşık sistemler öngörülemeyen şekillerde etkileşime giren birçok parçadan oluşur ve bu da davranışlarını tahmin etmeyi imkansız hale getirir. Her ne kadar tek bir enstrümanın güzelliği takdir edilebilse de, müziğin gerçek güzelliği ve karmaşıklığı ancak tüm orkestra topluluğu birlikte dinlendiğinde takdir edilebilir örneğinde olduğu gibi.

Bhaskar'a (1998, 2015, 2017) göre, birbiriyle bağlantılı dört düzlem insan davranışındaki karmaşıklığın anlaşılmasına katkıda bulunabilir: fiziksel düzlem, zihinsel düzlem, ruhsal düzlem ve aşkın düzlem. Bhaskar'ın dört düzlemlili modeli, insanların çevreleriyle nasıl etkileşime girdiğini felsefi bir çerçevede açıklamaktadır. Neticede insan davranışı karmaşıktır ve dört düzlemlili model bunu anlamak ve psikolojik sorunlara bütünsel çözümler sunmak için bir araç sağlar. Her bir düzlemin kendine has özelliklerinin yanı sıra, düzlemler birbirleriyle etkileşim halinde ve birbirlerini etkilemektedirler. Her düzlemin birbirine bir beslenme kaynağı olarak hizmet ettiğine ve her düzlemin birbirine bağlı karmaşık bir bütün oluşturdu görüşü benimsenmektedir. Fiziksel çevremiz ve bunun yaşamlarımızı nasıl etkilediği fiziksel düzlem olarak adlandırılır. Zihinsel düzlem düşüncelerimizi ve duygularımızı ve bunların davranışlarımız üzerindeki etkisini ifade eder. Örnek olarak, eğer bir kişi depresyon duyguları yaşıyorsa, dört düzlemin birbiriyle nasıl etkileşime girdiğini ve bireye yardımcı olmak için birlikte nasıl ele alınabileceklerini düşünmek önemlidir.

İnsan davranışlarındaki karmaşıklığı anlamak için dört düzlemlili modeli temel alırsak, kişinin dört tür ilişkisi ortaya çıkar:

- Fiziksel dünya ile ilişkileri (ekopsikoloji);
- Diğer bireylerle ilişkileri;
- Toplumsal ilişkileri;
- Kendiyle ilişkileri.

Sosyal bilimler, her şeyin çözümü olarak insan ilişkilerini, iletişimi ve empatiyi vurgulayan indirgemeci yaklaşımı nedeniyle, insan davranışını ve düşüncesini etkileyen diğer üç düzlemi dikkate almamaktadır. Örneğin, insanın doğayla etkileşiminin (ekopsikoloji) insan düşünce ve davranışları üzerindeki etkilerine aynı derecede önem verilmemektedir (Pilgrim, 2020). Genellikle sosyal bilimlerde insan psikolojisine odaklanılır. Sonuç olarak, insan davranışı, düşüncesi ve duyguları

arasındaki ilişkinin doğadan nasıl etkilendiğine dair çok az araştırma yapılmıştır. Doğal çevre genellikle insanları ondan ayıran bir dış faktör olarak görülmektedir. Ancak ekopsikoloji insan davranışını anlamada önemli bir rol oynar, çünkü doğayla olan ilişkimiz başkalarıyla etkileşimimizi ve düşünme biçimimizi etkiler.³ Örneğin, araştırmalara göre, doğal ortamlara maruz kalmak diğer şeylerin yanı sıra ruh sağlığını iyileştiriyor, stres seviyelerini azaltıyor, yaratıcılığı artırıyor ve bilişsel yetenekleri geliştiriyor.⁴ Ayrıca araştırmalar, açık havada vakit geçirmenin fiziksel sağlığı artırabildiğini, belirli hastalıkların riskini azaltabildiğini ve genel refahı artırabildiğini de göstermektedir. Doğada zaman geçirecek ve çevreye karşı daha büyük bir takdir geliştirerek doğal dünya ile bir bağlantı duygusu geliştirmek de mümkündür. Japonya'da 2005 yılında başlayan çalışmalar, orman banyosu gezilerinin insan bağıksıklığı üzerindeki etkilerini incelemiştir. Denekler ormanlık alanlara 3 gün/2 gecelik bir geziye katılmış ve gezinin ikinci ve üçüncü günlerinin yanı sıra geziden sonraki yedi ve otuzuncu günlerde kan ve idrar örnekleri alınmıştır. Çalışma bulgularına göre kortizol seviyeleri düşmüş ve beyaz kan hücreleri sayıları artmıştır. Bu bulgular orman banyosunun stresi azaltabileceğini ve bağıksıklığı artırabileceğini göstermektedir.

İnsanın sosyal bir varlık olması nedeniyle kendisiyle, başkalarıyla ve sosyal yapılarla olan ilişkilerinin sosyal yapısını destekleyebileceğini belirtmek önemlidir. Örneğin, primat eğilimlerimizin evrimsel bir sonucu olarak başkalarıyla kurduğumuz ilişki, içinde yaşadığımız sosyal eylemlilik ve uygunluk koşullarına bağlı olarak protesto etme veya kabul etme eğilimimizi etkileyebilir. Başka bir deyişle, eğer etrafımız inançları uğruna mücadele etmeye istekli insanlarla çevriliyse, bizim de aynı şeyi yapma olasılığımız artabilir. Öte yandan, çoğu insanın statükoyu kabul ettiği bir ortamda statükoyu takip etmeye daha meyilli olabiliriz. Nihayetinde, ilişkilerimiz ve içinde bulunduğumuz sosyal bağlam davranışlarımız üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir. Yerleşik sosyal yapılarla olan ilişkilerimiz de kararlarımız üzerinde önemli bir etkiye sahip olacaktır. Sonuç olarak, uyum sağlamayı ya da isyan etmeyi seçebiliriz. İktidardakilerle olan ilişkilerimiz, statükoya meydan okumak için kendimizi güçlü hissedip hissetmediğimizi veya statükoya meydan okumanın çok riskli olduğunu düşünüp düşünmediğimizi belirleyebilir. Bizi çevreleyen sosyal koşulları değiştirmek ya da korumak için muhafazakar ya da dönüştürücü siyasi ideolojileri tercih edebiliriz (Pilgrim, 2013).

6. Enformasyonun Felsefesi

Başta dönüş olmakla birlikte, felsefesi çok az tartışıldığı için enformasyonun ne olduğunu açıklığa kavuşturmanın faydalı olacağını düşünüyorum. Bohm'a (1990) göre, enformasyon enerjidir ve parçacık hareketini etkileyebilecek aktif enformasyon (etki)

³ Sistemler birbirine bağlı: en uzun uykusuz kalma rekoru, 1965'te 264 saatle - 11 gün- 17 yaşındaki Randy Gardner tarafından kırılmış. Bir önceki rekor 260 saatle Honolulu'da Tom Rounds'a ait... Gardner, rekor denemesi sürecinde ilk gün belirgin bir sorun yaşamazken ikinci günden itibaren odaklanamama, nesnelere dokunarak tanıyamama gibi sorunlarla karşılaşmış. Üçüncü gün Gardner, öfkeli ve dengesiz bir hale gelmiş. On birinci günde ise işler artık çok daha farklı boyutlara ulaşmış. Araştırmacılar, deneyin sonunda odaklanma sorunu yaşayan Gardner'ın, aynı zamanda kısa dönem hafıza sorunları da yaşayarak, halüsinasyonlar eşliğinde paranoyak bir ruh haline büründüğünü bildiriyorlar (Çift ve Canan, 2016, s. 154).

⁴ Dikkat restorasyon kuramı doğanın etkilerini açıklamak için kullanılan bir kuramdır. Bu kuram doğanın sağlayabileceği bilişsel faydalara dayanıyor ve bireyin dikkati dağıldığında yeniden odaklanmasında doğanın katkısı olduğunu savunuyor. "Biyofili kuramı" doğa ile ilişkimizde insanların diğer biyolojik sistemlere karşı içgüdüsel bir duygu ve bağ beslediğini, doğaya ve diğer yaşam biçimlerine odaklanma ve ona bağlı olma eğiliminin kısmen genetik bir temele sahip olduğunu savunuyor. Stres azaltma kuramı ise doğa deneyiminin duygulanım üzerindeki etkisi için bir açıklama sağlıyor. Bu kurama göre, doğa otonom sinir sistemimizi harekete geçiriyor ve buna bağlı olarak stresi ve otonomik uyarılmayı azaltıyor (Ak, 2021).

kuantum potansiyelinin ortaya çıkmasını ve gelişmesini şekillendirebilecek bir süper kuantum potansiyeline sahiptir. Bir enerji olarak enformasyon, evrendeki tüm fiziksel, zihinsel ve ruhsal olgular için temeldir. Araştırmaların sonuçları, enformasyonun sadece bir enerji biçimi değil, aynı zamanda yaşamın temel bir bileşeni olduğunu göstermektedir. Enformasyon enerjisi canlılar arasında sinyallerin iletilmesinden ve genetiğin aktarılmasından sorumludur. Enformasyon enerjisi aynı zamanda moleküllerin hareketi ve kimyasal bağların oluşumu gibi canlı sistemler içinde meydana gelen fiziksel etkileşimlerden de sorumludur. Yaşamın düzgün bir şekilde işleyebilmesi için enformasyon enerjisi gereklidir ve onsuz yaşam var olamaz. Bohm gibi Flori de (2009) enformasyonun, parçacık hareketini etkileyen bir kuantum potansiyeli yaratmak için kullanılabilen bir enerji formu olduğunu ileri sürmektedir. Kuantum mantığında, belirli bir eylemi ortaya çıkarmak için parçacıklara çevre hakkında aktif bilgi sağlanır. Floridi (2009) çevresel ve anlamsal enformasyon arasında bir ayrım yapmaktadır. Floridi anlamsal bilginin içsel bir anlamı olduğunu, oysa çevresel bilginin böyle olmadığını ileri sürmektedir. Flori'ye (2009) göre, anlamsal bilgi anlam için temel bir yapı taşıyken, çevresel bilgi daha çok davranış, bağlam ve diğer temel olmayan faktörlerle ilgilidir. Floridi'ye göre çevresel bilgi nesnelerin fiziksel özelliklerinden oluşurken, anlamsal bilgi nesnelerin anlamlarından oluşmaktadır. Çevresel bilgi, parçacık hareketini etkileyen fiziksel girdileri ifade ederken, anlamsal bilgi bu girdilerin yorumlanmasını veya anlamını ifade eder.

Felsefede bilginin ne olduğuna dair farklı fikirler mevcuttur, ancak ortak görüş, enformasyon işleme yeteneğine sahip biyolojik sistemlerin aktif bilgiyi faydalı bir şekilde kullanabileceği (enerjiyi başka forma dönüştürebileceği) yönündedir (Pylkkänen, 2017). Buna ek olarak, dirimli (canlı) enformasyon, ham veri ile bilgi arasındaki köprü olarak görülebilir ve çevremizi daha derinlemesine anlamamızı sağlar. Enformasyon hem fiziksel (görünür; kağıt üzerinde yazılı) hem de metafiziksel (görünmez; anlam) bir gerçekliktir. Örneğin, "sen benim sağ kolumsun" ifadesi hem fiziksel hem de metafiziksel boyut içermektedir. Bir kişi "sen benim sağ kolumsun" cümlesini fiziksel olarak duyar ya da yazar. Fakat aynı zamanda bu cümlenin kullanılmasıyla bir güven, sakinlik, vb. duygusunun yanı sıra biyokimyasal, elektriksel, hormonal ve fiziksel (kalp atışında değişiklik, kan basıncında değişiklik, ellerde terleme, karıncalanma, yüzün renginin değişmesi, vb) görünmez bir tepki gösterebilir. Enformasyonun hem fiziksel hem metafiziksel oluşu gerçekliğin ikili yapısına uygundur. Dolayısıyla, sen benim sağ kolumsun sözünü duyan kişinin duyma eylemi sesin fizikselliğine işaret ederken, bu sözün kişiyi aktive edici ya da pasifize edici bir etkiye sahip olması da sesle gelen bilginin görünmez metafiziksel yönüne işaret eder.

Bohm'a (1990) göre aktif, yaşayan, canlı enformasyon kavramı, bir bütün olarak görünen ve görünmeyen gerçeklik arasında bir köprü görevi görebilir. Enformasyonun canlı, dirimli bir enerji olduğu kavramı, fiziksel ve fiziksel olmayan dünyalar arasında bir arabulucu olarak hizmet edebilir ve gerçekliğin başka türlü erişemeyeceğimiz yönlerine erişmemizi mümkün kılabilir. Bu tür kavramsallaştırma, evrenin birbiriyle nasıl bağlantılı olduğunu daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir. Bohm'un (1990) görüşüne göre evren dinamik ve birbiriyle bağlantılı bir sistemdir ve enformasyon da bu bağlantılılığı ortaya koyan bir araçtır.

7. Başlatıcı, Başkalaştırıcı, Dengeleyici, Sonlayıcı Enformasyon

Özellikle enformasyonun enerji olduğunu öne süren araştırmalar ışığında (bkz. Floridi, 2006; Peterson vd., 2016), Bhaskar tarafından önerilen dört seviyenin genişletilebileceğine veya yenilerinin eklenebileceğini düşünüyorum. Aslında bu ekleme varlığın olanaklı ve aktüel olarak ikili bir yapısı olduğunu öne süren oluş,

bozuluş, başkalaşma, değişme, büyüme, etki, edilgi gibi konuları ele alan Aristo'dan kaynaklıdır. Aristo ve Bhaskar'a (2015) dayanarak, eğer kuantum mekaniğinde iddia edildiği gibi enerji (bilgi) paketlerinden oluşan bir evrende yaşıyorsak, insan duygu, düşünce ve davranışlarını etkileyen dört görünmez enerji (bilgi) mekanizmasından bahsetmek olasıdır. Başlatan, başkalaştıran, dengeleyen ve sonlayan enformasyondur.

Başlatıcı enformasyon, etkileşim/eylem yoluyla bir şeyin başlangıcını düzenleyen bir mekanizmadır. Başlatıcı enformasyon süreç içinde tüm oluşumların, değişimlerin, dönüşümlerin, düzenin ve düzensizliğin, dengenin ve sonun oluşması için gerekli ilk koşulları başlatır. Günlük yaşamda bireyler çevreleriyle, kendileriyle ve diğerleriyle sürekli enformasyon alıp vermektedir (etkileşim, sesli, sessiz). Başlatıcı enformasyon etkileşimi başlatmakta, etkileşim biyolojik, psikolojik, duygusal, sezgisel ve bilişsel düzeyde süreçleri tetiklemektedir. Etkileşim fiziksel olabilir de olmayabilir de. Kuantum mekaniği, birbirimize bağlı olduğumuzu ve hoşlandığımız ve hoşlanmadığımız şeyleri her düşündüğümüzde, onlarla sürekli etkileşim halinde olduğumuzu öne sürer. Başlatıcı enformasyon (enerji) sonucunda etkilenebiliriz ya da başkaları etkilenebilir. Örneğin malzemelerle etkileşime girerek yemek hazırladığımızda olduğu gibi. *Başlama gibi başkalaşma* (yani oluş-bozuluş) çevremizde sürekli gerçekleşen bir döngüdür. Fikirler, tutumlar davranışlar, inançlar, çevre aynı kalmaz zamanla oluş-bozuluş-başkalaşım geçirirler.⁵ Mevcutla başkalaştırıcı enformasyonun etkileşiminin ürünü uyum, çelişki ya da çatışki olacaktır. Çelişki ve çatışma başkalaşma döngüsünün ayrılmaz unsurlarıdır. Bir meyve çiçeğinin başkalaşarak meyveye dönüşmesi gibi, dönüşümü ve değişimi düzenleyen bu mekanizma sonucunda benzer bir konuya bakış açımız değişebilir, başkalaşabiliriz. Kuantum mekaniğinin belirttiği gibi değişmeyecek hiçbir şey yoktur, geçmişteki bir olaya bakış açımızı değiştirdiğimizde, olayın üzerindeki etkisi de değişecektir. Etkileşim, yaratım, yıkım, değişim ve dönüşüm bir denge ve istikrar mekanizmasının varlığı nedeniyle sürekli bir şekilde gerçekleşir. Dengeden uzaklaşmak ve yeniden dengeye gelmenin döngüsü dengeleyici enformasyonun sorumluluğundadır. İnsan ekonomik, psikolojik, fizyolojik, psikolojik, duygusal, ruhsal vb. pek çok açıdan (homeostasis gibi) zaman zaman uç noktalara giderek bir sarkaç gibi ileri geri sallansa da yaşamı boyunca denge ve istikrarı yakalamak için çabalar.

Diyalektik teorisiyle bu önermeye destek sağlayabilir. Diyalektiğin üç yasasına göre 1) nicelik niteliğe dönüşür (başkalaşma), 2) karşıtlar birbiriyle bağlantılıdır (dengeleme) ve 3) olumsuzlamanın olumsuzlaması (sonlama) gerçekleşir. Birinci yasaya göre, bir şey değiştiğinde, bu değişimin niteliği de eninde sonunda büyük ölçüde değişecektir. Niceliğin niteliğe nasıl dönüştüğüne dair bir örnek, küçük bir tohum olarak başlayıp büyük ve karmaşık bir bitkiye dönüşen bir ağacın büyümesidir. Büyüme sürecinde bir tohumun boyutu artar, ancak karmaşıklığı da artar. Büyüdükçe yapraklar, dallar ve bir kök sistemi geliştirir ve sonunda tamamen yetişkin bir ağaç haline gelir. İkinci yasaya göre, görünüşte karşıt olan iki kuvvet bir arada var olabilir ve görünüşte zıt olmalarına rağmen birbirlerini etkileyebilir. İkinci yasada ayrıca, bir ilkenin uygulanması durumunda iki zıtlığın tek bir ilke tarafından birleştirilebileceği de belirtilmektedir. Üçüncü yasa gelişimle ilgilidir. "Bu yasa, süreçlerin sürekli olarak kendilerini tekrarladıkları kapalı bir çember yerine, art arda gelen çelişkilerden oluşan hareketin, gerçekte basitten karmaşığa, alçaktan yükseğe doğru bir gelişmeye yol açtığına dikkat çeker. Görüntü tersine olmasına rağmen, süreçler kendilerini tıpatıp tekrarlamazlar (Woods ve Grant, 2008). Tüm süreçlerin döngüsel olduğunun ve her döngüde varyasyon ve değişikliklerin meydana geldiğinin kabul edilmektedir.

⁵ Örneğin, "Kepler ve Kopernik ile gök cisimlerinin hareketlerindeki düzeni; Newton ile tüm evreni yöneten büyük ölçekli yasaları; Einstein ile görünmez boyutların etkilerini; kuantum fiziği ile atom altı yapıyı ve sicim teorisi ile titreşime dayalı doğamızı anlamaya başladık." (Çift ve Canan, 2016, s. 274).

8. Faili gerçekçilik

Daha önce de açıklandığı üzere, yeni materyalizm, i) insanı her şeyin üstünde tutan Descartes ve ii) etkileşimi dış etkilere indirgeyen Newton'un temelde yerleşik iki kavramına karşı çıkmaktadır. Newton, insanı maddenin dışında, maddeyi kontrol edebilen rasyonel bir fail olarak tanımlayan Descartes'ın aksine, nesnelere arasındaki etkileşimi dış etkenlere indirgemmiştir. Materyalist yaklaşımın sonucu olarak madde cansız, pasif ve durağan olarak kabul edilir. Yeni materyalizm, düşüncelerin beyindeki biyokimyasal süreçler ve çevresel koşullar gibi vücut ve çevre içindeki fiziksel ve kimyasal koşulların bir sonucu olduğunu öne sürer. Bu görüş, zihni bedenden ayrı tutan ve onu kontrol ve manipüle edebilen Descartes'ın düalizmi ile keskin bir tezat oluşturmakta ve bunun yerine zihnin beden ve çevrenin maddi koşulları tarafından belirlendiğini iddia etmektedir. Sonuç olarak, klasik anlayışa göre zihin kendi kendini kontrol edebilen bağımsız bir varlık olarak değil, bedenin ve çevrenin bir ürünü olarak görülmektedir. Yeni materyalist felsefeye göre ise nesnelere birbirine bağlıdır ve birbiriyle ilişkilidir. Bu felsefe, beden ve çevrenin birbirini şekillendirdiği ve dolayısıyla beden ve çevrenin zihin üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olduğu fikrine dayanır. Dolayısıyla zihin kendi kendini kontrol edebilen bağımsız bir fail değildir, bedenin yanı sıra çevreden de etkilenir. Sonuç olarak, madde (evren) aktif, kendi kendini oluşturan, üretken, öngörülemez ve kendi kendini belirleyen olarak kabul edilir.

Materyalizm görüşünü maddenin mekanik olduğu görüşünden dinamik olduğu görüşüne çevirmek, odağı özne-nesne etkileşiminden failliğe kaydırmak, yeni materyalizmin görüşünü oluşturmaktadır. Bu anlayış, zıtlıkların karşıtlığına odaklanan varlık tartışmalarının aksine, madde ve anlamın birbirinden ayrı olmadığını, aksine ikili karşıtlığın aksine ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlı olduğunu ima eder. Dahası, canlı ve cansızın eylemliliği aracılığıyla ortaya çıkan gerçeklik yalnızca insana özgü değildir. Son yıllarda, faili gerçekçilik yeni materyalizmin bir biçimi olarak önerilmiştir. Bununla birlikte, eleştirmenleri de yok değildir. Bazıları eylemsel gerçekçiliğin materyalizmde yeterince ileri gitmediğini iddia ederken, diğerleri materyalizmde çok ileri gittiğini ve insan unsurunu tamamen ortadan kaldırma riski taşıdığını savunmaktadır. Sonuç olarak, eylemsel gerçekçilik anlaşılması gereken zorlu bir kavramdır ve çeşitli alanlardaki etkileri keşfedilmeyi beklemektedir. Eylemsel gerçekçiliğin dünyaya dair benzersiz bir bakış açısı sunmasına rağmen, mevcut materyalist çerçeveye bütünüyle entegre edilip edilemeyeceği henüz belli değildir. Eylemsiz maddenin aksine, dünyayı anlamada eylemlilik ve sürecin önemini vurgular. Buna göre, dünya aktif, kendi kendini organize eden mekanizmalardan oluşur. Bu yaklaşımın yaşam, madde ve çevre anlayışımız üzerinde etkileri vardır. Eylemselcilik felsefesinde, dünyayı oluşturan şeyin hareketsiz madde yerine aktif, kendi kendini organize eden varlık olduğu varsayılır. Bu aktif mekanizmalar karmaşık olgular oluşturmak üzere etkileşime girer ve bu eylemlilik sadece insanları değil, bir bütün olarak dünyanın tüm yönlerini ve varlıklarını kapsar. Dinamik, kendi kendini organize eden ve eylemsel bir dünya, etkileşimin ve birbirini etkilemenin sürekli olarak gerçekleştiği bir dünya olarak tanımlanır. Dolayısıyla dünya durağan bir yer değil, aksine sürekli olarak karmaşık sonuçlara yol açan eylem ve etkileşimlerin yaşandığı bir yerdir. Dünyayı bu şekilde anlayarak, dünyadaki tüm varlıkların ve unsurların bireysel failliğe sahip olduğunu, bu nedenle dünyanın dinamik ve sürekli değişen bir yer olduğunu savunur. Bu perspektifte, başlangıç koşullarındaki küçük değişiklikler tüm sistem üzerinde basamaklı etkilere yol açarak karmaşık ve öngörülemez sonuçlara neden olabilir. İnsan davranışı da bu eylemlilik kavramına tabidir, çünkü karar verme sürecindeki küçük değişiklikler, geniş kapsamlı bir etkiye sahip olabilecek beklenmedik sonuçlara yol açabilir.

Barad (2007), eylemsel gerçekçilik modelini kullanarak, tüm varlıkların ve maddenin, Fenomen adını verdiği ortak bir alan içinde eylem içi eylemsel etkileşime girdiğini belirtmektedir. Dolayısıyla her nesne, çevresinden etkilenmenin yanı sıra çevresi üzerinde de güç uygular. Örneğin bir kişi bir odada durduğunda, oda ve içindeki nesnelere etkileneceği gibi, oda ve içindeki nesnelere üzerinde de bir etkiye sahip olacaktır. Yaratılıştaki her şeyin Fenomenler içinde yer aldığını varsayarsak, hiçbir şeyin bir diğerinden önce veya sonra hareket ettiği veya bir etki-tepki yarattığı söylenemez. Birbirine bağlı bir dizi dişli gibidir; bir dişli döndürülürse, tüm dişli seti de dönecektir. Bir dişli bloke edilirse, dalgalanma etkisi diğerlerini de etkileyecektir. Her şey birbirine bağlıdır ve hiçbir şeyin bağımsız olarak hareket ettiği veya bir değişikliğe neden olduğu söylenemez. Olgunun içinde, onun "içi" ve "dışı" arasında bir ayırım yoktur. İnsanlar nesnelere dışarıdan nesnel olarak gözlemleyemezler çünkü tüm nesnelere gibi onlar da fenomenin içinde var olurlar ve bu da onların nesnelere nesnel olarak gözlemlenmelerini imkansız kılar. Dolayısıyla insan, evreni ve dünyayı dışarıdan gözlemleyebilecek bir varlık değildir. Bu nedenle insanın evreni içeriden gözlemlemesi ve fenomeni bir bütün olarak anlayabilmek için her şeyin birbiriyle bağlantılı olduğunu hesaba katması gerekir. İnsanlar gözlemliyor gördükleri dünya ile iç içedir (Ne varsa alemde var Adem de).⁶

Maddeyi pasif ve hareketsiz olarak görmek artık mümkün değildir, bunun yerine dinamik ve aktif olarak görmek mümkündür. Ancak pek çok araştırmacı maddeyi hala pasif ve hareketsiz olarak görmektedir çünkü maddeyi etrafımızdaki dünyada gördüğümüzden başka bir şey olarak görmek zordur. Göründüğünün aksine, maddenin nasıl olup da görüldüğünden başka bir şey olabileceğini anlamak kolay değil. İşte bu nedenle Karen Barad, maddenin statik ve durağan bir şey olarak değil, dinamik ve sürekli değişen bir olgu olarak görülmesi gerektiğini öne sürmektedir. Eylemsel gerçekçilik teorisi, maddenin her zaman var olmaktan ziyade oluş halinde olduğunu ifade eder. Bu, maddenin çevreyle etkileşimleri sonucunda sürekli olarak dönüştüğü ve bu etkileşimlerin maddenin davranışını şekillendirdiği gerçeğini kabul etmemizi sağlar. Barad, dünya ile etkileşimlerimizin madde, enerji ve zaman arasındaki karmaşık ilişkilere dair anlayışımızdan etkilendiğini savunmaktadır. Barad'a göre, dünyayla nasıl etkileşim kurduğumuzu tanımlamak için kullandığımız dil, onunla olan etkileşimlerimizi şekillendirmektedir. Barad'a göre dünyaya bakış açımız, onun içinde nasıl hareket ettiğimiz üzerinde derin bir etkiye sahiptir; zira Barad, dilin sadece bir iletişim aracı olmadığını, aynı zamanda gerçekliği yaratmanın bir yolu olduğunu savunmaktadır. Barad'a göre dil, dünyaya ilişkin algılarımızı şekillendirir ve bu nedenle, onu tanımlamak için kullandığımız dili değiştirerek davranışlarımızı değiştirebiliriz. Örneğin Barad, çevre hakkında dışarıdaki bir şey olarak konuşmak yerine, onun bir parçası olduğumuz ve etrafımızdaki dünyayla birlikte yarattığımız bir şey olarak konuşmamızı öneriyor. Kendimizi çevremizden ayrı düşünmek yerine, kullandığımız dil aracılığıyla onun süreçlerine nasıl dahil olduğumuzu, eylemlerimizin ve etkileşimlerimizin onu nasıl etkilediğini fark edebiliriz. Bir ağaçtan bahsederken, genellikle onun maddeselliğini vurgulayan "ayakta duran kereste" veya bir canlı ifadesini kullanabiliriz. Bu iki kelimenin anlamı, ağaçla ve çevresiyle nasıl etkileşimde bulunduğumuz açısından önemli ölçüde farklılık gösterir.

Barad'a göre, eğer her şey birbirine bağlıysa, ontoloji ve epistemoloji artık gerekli ayrımlar değildir. Her şey birbirine bağlıysa, bilgi ve gerçeklik anlayışı da ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlıdır. Dolayısıyla, bilgi edinme ve dünyayı anlama biçimimiz bütüncül olmalı ve gerçekliği ayrı kategorilere ayırmak yerine tüm yönlerini

⁶ Sonuç olarak, dünyada var olan her şey insanın içinde de bulunur. İnsan bilinci, ayrılmaz bir parçası olduğu akıl yoluyla doğanın gizemlerini çözerek doğaya egemen olmaya çalışır.

dikkate alınmalıdır. Gerçeklikler insan eyleminin bir sonucu değil, insan ve nesne işbirliğinin bir sonucudur. Dolayısıyla, nitelikler ne nesnenin ne de insanın özelliğidir; ikisi arasındaki ilişkiden ortaya çıkan özelliklerdir. Başka bir deyişle, insanlar ve nesnelere, nesnelere etkileşime girerek, tek başına insanda ya da nesnede bulunmayan benzersiz bir nitelikler dizisi geliştirirler. Örneğin bir sanatçı ile bir tuval arasındaki ilişki, karşılıklı işbirliğinin bir sonucu olarak güzel bir sanat eseriyle sonuçlanabilir. Başka bir deyişle, gerçekte fail ne insan ne de nesne özelliklerine sahiptir. Fail bu ikisinin birleşimidir. Bu ilişkisellik, bireyin sınırlarının ötesine uzanarak tamamen yeni ve benzersiz bir şeyin yaratılmasına olanak tanır - işbirliğine dayalı bir çabadan doğan özel bir nitelik. İnsanlar ve nesnelere birbirlerinin parçasıdır (örneğin coğrafya kaderinizi belirler). Sonuç olarak, eylemlilik insanlarla sınırlı değildir. Bir eylemi gerçekleştiren herhangi bir sistem (bilgiyi işleyen herhangi bir sistem) için kullanılabilir.

İki ya da daha fazla nesne ya da varlık ayrı ayrı hareket etmek yerine birbirleri üzerinde eş zamanlı olarak hareket ettiklerinde bir iç-etkileşim meydana gelir. Sonuç olarak, etkileşim eylemi sadece bir nesnenin diğerine etki etmesinden ziyade iki nesnenin birlikte hareket etmesiyle yaratılır. Karen Barad tarafından geliştirilen bu kavramda, varlıklar sadece dış güçler tarafından harekete geçirilmez, bunun yerine diğer varlıkların eylemleri aracılığıyla birlikte oluşturulur. Temel olarak, her şey sürekli akış halindedir, sürekli olarak diğer varlıkları etkiler ve karşılığında diğer varlıkları da etkiler. Örneğin bir bireyin kimliği sabit bir varlık olmayıp, sosyal etkileşim ve diğer faktörlerin bir sonucu olarak sürekli evrim geçirmektedir. İç-eylem, tüm eylemlerin karşılıklı olarak birbirini oluşturduğunu savunan ve tüm varlıkların gerçekliğini oluşumunda rol oynadığını ima eden bir kavramdır. Sonuç olarak, gerçeklik statik, önceden var olan bir varlık olarak mevcut değildir, ancak varlıklar arasındaki ilişkiler yoluyla sürekli olarak yaratılır ve yeniden üretilir. Tüm varlıklar ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlıdır ve sonuç olarak etkileşimleri ve eylemleri gerçekliği şekillendirir ve yeniden şekillendirir. Eylemlerimiz sürekli olarak birbirini etkilemektedir ve her zaman bir ilişki içindeyizdir. Bu yaklaşım pasif gözlemci kavramını reddeder, bunun yerine tüm canlıların gerçekliği yaratmadaki failliğini vurgular. Eylem-içi, bir eylemin öznesi ve nesnesinin ayrı varlıklar olmadığını, bunun yerine birbirine bağlı bir bütünün parçası olduğunu kabul eder. Dolayısıyla, eylem-içi hepimizin birbiriyle bağlantılı olduğunu ve gerçekleştirdiğimiz her eylemin çevremiz üzerinde bir etkisi olduğunu kabul eder. Tüm eylemlerin birbirini sürekli olarak etkilediğini ve bilgilendirdiğini kabul eder. Ayrıca, eylemlerimizin izole bir şekilde değil, devam eden bir etkileşim, yaratım ve dönüşüm sürecinin bir parçası olarak gerçekleştiğini kabul eder. Bu cümleyi yazmayı bir iç-eylem olarak görüyorum çünkü hem benim düşünce ve deneyimlerimin ürünü hem de başkalarının düşünce ve deneyimlerini etkileme potansiyeline sahip.

"Eğer madde canlıysa, öznel ve nesnel arasındaki farkı azaltır ve tüm şeyler arasında ortak maddesellik statüsünü yükseltir." (Bennett, 2010). Anlayıştaki değişim çok önemlidir, zira ancak bu şekilde kişi ağın bir parçasına zarar vermenin kendisine zarar vermesine neden olduğunun farkına varacaktır (Bennett, 2010). Bu durumda, ağın bir parçasına (örneğin çevreye) verilen herhangi bir zarar, tüm parçalar birbirine bağlıysa, eninde sonunda tüm ağı etkileyecektir. Dalgalanma etkisi olarak, bir eylem tüm sistemi etkileyebilir ve bu nedenle kişi çevreye zarar verdiğinde aslında kendisine zarar vermiş olur. Örneğin ormansızlaşma nedeniyle ağaçların ve bitkilerin yok olması, soluduğumuz havanın kalitesini etkileyerek solunum problemleri riskinin artmasına neden olur. Örneğin anlayıştaki bir değişiklik, sürdürülebilirlik konusunda çok sayıda bilimsel yayın yapanların, yayınlanan ve yayınlanmayan her akademik çalışma başına 5,4 kilogram karbondioksit salındığını fark etmelerine yol açabilir ki bu da kağıt üzerindeki sürdürülebilirlik savaşıyla çelişir. Sonuç olarak gerçeklik, öznenin olduğu

kadar nesnenin de gözlemlenmesiyle ortaya çıkan bir şeydir (Yalvaç ve Erçandırılı, 2020). Bu nedenle, gerçekliğin deneyimlerimizden ayırabileceğimiz bir şey olmadığı, aksine onunla ayrılmaz bir şekilde bağlı olduğu sonucuna varabiliriz. Bir tablonun gözlemlenmesi durumunda, tablo ancak gözlemci tarafından deneyimlendiğinde ve yorumlandığında gerçek olarak kabul edilir.

Eyleyici gerçekçilik kavramına göre birey, araştırmada önemli bir rol oynar ve araştırmının sonuçlarını şekillendirme ve etkileme kapasitesine sahiptir. Buna ek olarak, bireyin daha geniş bir sosyal ve kültürel bağlam içinde faaliyet gösterdiğini ve eylemlerinin sonuç olarak hem anlık hem de uzun vadeli yansımaları olduğunu vurgular. Eylemsel gerçekçilik yaklaşımı, bireyin kendi kaderini tayin etme ve seçim yapma gücünü tanımanın önemini vurgulayarak geleneksel araştırma yöntemlerine meydan okur. Bireyler kendi kararlarını verme yetisine sahiptir ve bu kararların verildikleri anın ötesinde uzun vadeli sonuçları vardır. Ayrıca, bireyin daha geniş toplumsal bağlamın ayrılmaz bir parçası olduğunu ve seçimlerinin bir bütün olarak toplum üzerinde etkisi olacağını kabul eder. Bu nedenle, bireyi vurgulayan geleneksel araştırma yöntemleri, bireyin kendi kaderini tayin hakkını ve bireysel seçimlerin gücünü kabul eden yöntemlerle desteklenmelidir. Bu kabulün bir sonucu olarak, araştırmının bireyi yalnızca tek başına değil, aynı zamanda bir bütün olarak toplum bağlamında da dikkate alması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Araştırmacılar aynı zamanda bu felsefe tarafından, araştırmının potansiyel sonuçlarını değerlendirmeye teşvik edilmektedir.

Niels Bohr'un kuantum mekaniği gözlemi ışığında, Barad (2007) kuantum fenomenlerinin yalnızca onları ölçmek için kullandığımız ekipmanla iletişim kurduklarında var olduklarını öne sürer. Sonuç olarak, gerçeklik yalnızca bir gözlemciyle karşılaşarak yaratılır, bu da gerçekliğin izole bir şekilde var olmadığını, aksine gözlemcisi tarafından sürekli olarak geliştiğini ve şekillendirildiğini ima eder. Bir gözlemcinin beklentileri, inançları ve önyargıları, etraflarındaki dünyayı nasıl algıladıklarını derinden etkileyebilir. Dolayısıyla gerçeklik mutlak değil, onunla etkileşimlerimiz yoluyla inşa ettiğimiz bir şeydir. Bu anlayış, varlığa ilişkin bilginin kaynağını tanımlayan epistemoloji ile varlığın ne olduğunu tanımlayan ontoloji arasındaki ayrımı anlamsız kılmaktadır.

Hem gözlemcilerin hem de gözlemlenenlerin gerçekliğin faileri olduğunu belirtmek önemlidir, bu nedenle Barad'ın ontoepistemolojik kavramı olan eylemsel gerçekçilik, doğa ve kültürün birbirinden ayıramayacağını ve inşa etmenin maddeselliği inkar etmemek anlamına geldiğini belirtir (Barad, 2007). Bir tarafı mutlak, bir tarafı muğlak, bir tarafı statik, bir tarafı dinamik, bir tarafı organik, bir tarafı inorganik olan bu ikiliği ortadan kaldırdığı için eyleyen gerçekliğin bilim üzerinde kaçınılmaz bir etkisi vardır. Sonuç olarak, fail gerçeklik, doğa ve kültür arasındaki etkileşimi kabul eden yeni bir bilim anlayışını gerekli kılar.

Neo-materyalizmin bir uzantısı olan Barad'ın onto-epistemolojisi, bilimsel ölçüm ve araştırmalar için önemlidir. Bohr'un çift yarık deneyinde olduğu gibi, Barad'ın onto-epistemolojisinde de gözlemlenen ve ölçülen her ikisi de faildir (gözlemci ve gözlemlenen her ikisi de faildir). Barad'ın onto-epistemolojisini inceleyerek, ölçülen ve ölçen arasındaki ilişkiyi ve bunun bilimsel araştırma ve ölçüm üzerindeki etkisini daha iyi anlayabiliriz. Dolayısıyla Barad'ın onto-epistemolojisi, araştırmacıların ölçen ve ölçülen arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamalarına ve bu ilişkiyi dolaşık failer olarak ele alarak sonuçlarının doğruluğunu nasıl etkilediğini görmelerine olanak tanır. Bunu yaparak araştırmacılar çevrelerini daha iyi anlayabilir ve ölçebilirler. Ölçek ve ölçümdeki herhangi bir değişiklik, ölçen ve ölçülenin düzenini değiştirecek ve sonuç olarak yeni nitelikler kazanacaklardır. Esasen, bir öğrenci için klasik bir sınavın

sonucundan (gerçekliğinden) kim sorumludur? Hiç şüphe yok ki öğrencinin eylemleri önemlidir. Klasik yazılı sınava giren aynı öğrenci, bunun yerine bir test veya sözlü sınava girmiş olsaydı aynı derecede başarı elde edebilir miydi? Buna ek olarak, öğrencinin başarısı sınıf, ailesi, öğretmenleri, zaman ve mekandan da etkilenir. Aşağıdaki örnekte de açıklandığı üzere, pasif failer ile öznel ve nesnel (failer ve yapılar) arasındaki ayırım gerçeği yansıtmamaktadır. Bir şeyi, ona aşına olmayan birine açıkladığınızı düşünün. Bir konuyu açıkladığınızda, bunu netleştirmek sadece size bağlı değildir. Çünkü açıklamayı kolaylaştırmakla görevli tek kişi siz değilsinizdir. Açıklama, her ikinizin birlikte hareket etmesi sonucunda gerçekleşir. Bir kişinin kişilik özellikleri ve aralarındaki bağın yapısı, açıklamanın mümkün olup olmadığını belirleyecektir. Son olarak, fiziksel olarak görünür olmayan ekip ruhu kavramını ele almalıyız. Oyuncular, rakipleri ve seyirciler arasındaki iç etkileşim ve görünmez takım ruhunun bir sonucu olarak, bir maçın gidişatını ve sonucunu oyuncular ve top arasındaki etkileşim değil, birbirleriyle olan etkileşimleri belirler.

9. Son Düşünceler

Klasik İnsan-Kuntum İnsan serisinin genel amacı bilimsel araştırma pratiğine hakim olan mevcut yaklaşımlara alternatif başka yaklaşımlara dikkat çekebilme. Tüm bu açıklamaların ışığı altında görünle birlikte henüz görmeyi başaramadığımız görünmez mekanizmaları kapsayan (atom-üstü dünyadan çok farklı bir şekilde işleyen atom-altı bir dünyanın varlığına dayanan), ontoloji ve epistemoloji arasındaki ayrımı ortadan kaldıran yeni bir onto-epistemolojik varlık, hakikat ve gerçeklik anlayışına ihtiyacımız var. Bu seride tartışıldığı üzere, kuantum mekaniği varlık/varoluş/gerçeklik konusunda sosyal bilimlere yeni bir yöntemden daha önemli bir bakış açısı sunmaktadır. Varlığı ve varoluşu algılama biçimimizde dönüşümler yapabilmek için çok sayıda kökten değişikliğin gerekli olduğu kanaatindeyim. Neticede araştırma ne araştırmacının tek başına faili olduğu bir eylemdir ne de araştırılanın. Araştıran, araştırılan, araştırmada kullanılan enstrüman, okuyan vb., araştırma eyleminin ortak failleridir. Bu keşifte ilerleyebilmek için mevcut varsayımlarımıza meydan okumaya ve zihinlerimizi alışılmadık gerçeklere açmaya istekli olmalıyız. Bu yeni anlayışı kazanmak için, gözlemlenebilir fiziksel dünyanın ötesindeki mekanizma ve yapıları da incelemeliyiz. Uçsuz bucaksız yeni bir kıtanın ufkunun ötesinde yatan her şeyi keşfetmek ve anlamak için, kendi kıyı şeridimizin tanıdık topografyasının ötesine bakmak gerekir. Mevcut varsayımlarımızı sorgulamaya ve bilmediğimiz gerçekleri, bilinemez bilinemezleri kabul etmeye açık olursak serüvenimiz daha başarılı olacaktır. Bilinmeyenleri keşfetme süreci ürkütücüdür; ancak, nihayetinde ödüllendirici ve aydınlatıcıdır. Bu okumamakta direndiğiniz bir kitabı sonunda dayanamayıp açık tamamen yeni bir dünyayı keşfetmeye benzer.

Varlık nedir sorusu yerine varlığın nasıl oluştuğu varlığın ne olduğunu belirler:

Kuantum mekaniği bağlamında, varlık, varoluş ve gerçekliğin sadece dış duyularla algılananları değil, görünmeyenleri de içermesi gerektiğini ve "etkilemenin" de bu tanımlara dahil edilmesi gerektiğini hatırlamak önemlidir. Kuantum mekaniğinin insana ve topluma uygulanabilir olup olmadığı sosyal bilimlerde tartışılmıştır ve tartışılmaya devam edecektir. Atom altı dünyaya ait olduğu iddia edilen kuantum mekaniğinin sosyal dünyaya uygulanamayacağını savunanlar olduğu gibi, biyolojik varlıkların nasıl evrimleştiğini açıkladığı için evrim teorisinin biyolojik varlıklar dışındaki varlıklara, örneğin örgütlere uygulanamayacağını iddia edenler de vardır. Ancak insanoğlu içinde yaşadığı doğadan ne şekilde ayrılabilir? Gerçeklik, er ya da geç fizik tarafından ifade edilen her yasaya gerçek biçiminde sert bir çürütmeyle karşı çıkacak ve fiziğin sonsuza dek onunla mücadele etmesine neden olacaktır (Lenin 2001, s. 361). Fizik, çürütülen yasayı geliştirmeye, değiştirmeye ve karmaşıklaştırmaya devam edecektir.

Enformasyon alıp veren her varlık canlıdır: Varlık, varoluş algımızı yönlendiren canlı-cansız ayrımı açısından mevcut bilinç anlayışımızın "aldığı bilgilerle kendini organize edebilen her şey bilinçlidir ve canlıdır" şeklinde değiştirilmesi gerekmektedir. Bu yaklaşım, her nesnenin çevresine yanıt verme ve çevresiyle etkileşime girme yeteneğine sahip olduğu gerçeğini kabul eder. Örneğin bitkiler dokunmaya tepki verebilir ve hayatta kalabilmek için diğer organizmaların ve çevrelerinin varlığını tespit edecek şekilde evrimleşmiştir.

Faillik sadece özneye ait bir eylem değildir: Öznenin diğer her şeyin önüne geçtiği özne (fail) ve nesne (yapı) ayrımlarına odaklanmak yerine, özne-nesne iç-eylemini temel almalı ve failin tek başına özne değil, özne ve nesnenin birlikte oluşturduğu madde olduğunu kabul etmeliyiz (yani hem gözlemleyen hem de gözlemlenen faildir). Bu yaklaşım, özne ve nesne arasındaki eyleşmenin ve her ikisinin birlikte çalışarak yarattığı failliğin önemini vurgular. Özneyi failliğin birincil kaynağı olarak görmek yerine, özne ve nesnenin her ikisinin de anlam ve eylem oluşturmada eşit rol oynadığını kabul etmemizi sağlar. Benzer bir şekilde, bir dans partneri senkronize hareketleri hem yönetebilir hem de birlikte takip ederek güzel, senkronize bir sekans ortaya çıkarabilir. Her ikisi de işbirliğinde eşit derecede değerlidir ve yine de bireysel hareketleri genel deneyime önemli bir katkı sağlar.

Klasik bilimsel geleneğin varsayımları sorgusuz kabul edilemez: Varsayımları tartışmasız kabul gören mevcut bilimsel geleneğin temelleri sanıldığından daha az sağlamdır. Ters nedensellik, nedensizlik, süreksizlik, kesinsizlik, konektom, enerji olarak enformasyon, görünmez mekanizmaların yapıları nasıl harekete geçirdiği, belirsizlikler, zıtların birliği, dolanıklık, patafizik, panfizik, vitalist ontoloji, onto-epistemoloji, katmanlı gerçeklik, faillik, ölçüm sorunu, zorunluluğun karşıtı olarak olumsuzluk, ya o ya bu mantığı yerine hem o hem bu (ne o ne bu) mantığı vb., turizm de dahil olmak üzere sosyal bilimlerin çatallanma kavşağında olduğunu müjdelemektedir.

Yankı odasının yıkılması kaçınılmazdır: Aynı varsayımların kullanılmasıyla aynı sonuçların tekrarlaması bilimi ilerletemez. Bu kanıtsız fikirlerden oluşan bir yankı odasına neden olur. Yeni kavramları keşfederek ve mevcut varsayımlara meydan okuyarak turizm ve sosyal bilimler anlayışımızın çok yönlü olmasını ve kanıtlara dayanmasını sağlayabiliriz. Evren düzenden düzensizliğe doğru ilerlemektedir, dolayısıyla etrafımızda gördüğümüz bu düzenlilik aslında geçici bir durumdur (Şenel, 2012, s. 128). Bu, sosyal dünyayı anlamak için kullandığımız gerçeklerin ve teorilerin sadece geçici olduğu anlamına gelir. Zamanla, daha fazla veri toplandıkça ve analiz edildikçe, bu gerçekler ve teoriler değişebilir, hatta çürütülebilir. Poincare bilimi "cevap bulmaktan ziyade soru üretmek, her keşifle birlikte yeni sorular üretmek, halihazırda üretilmiş olanlardan yanlış olanları ayıklamak" olarak tanımlar. Bilim mutlak doğruların peşinde olmadığından, dünyaya ilişkin anlayışımızı sürekli olarak sorgulamalı ve geliştirmeliyiz. Bu nedenle, "bana öğretilen bilim budur, benden öncekiler böyle yaptı, ben de böyle yapacağım" şeklinde özetlenebilecek kör inanç ve yanlış bilincin bilimsel ilkeler olmadığını hatırlatmak isterim. Bilim, Herbert Spencer'in dediği gibi, ilerledikçe kişinin düşüncesini değiştirmesiyle ilgilidir. Daha fazla engeli aştıkça ilerlediğimize dair inancımız artacaktır (Boris Vian), ancak yanlış yolda mücadele edersek bu ilerleme anlamına gelmez. Poincare'in dediği gibi "ev tuğlalardan oluşur bilim ise bulgulardan Ancak, nasıl her tuğla yığını ev değilse bulgular yığını da bilim değildir".

Yaratıcı göçebe bilim ve bürokratik kraliyet bilimi arasında tercih zaruridir: Sosyal bilimlerde yükselen yeni anlayışların bir sonucu olarak göçebe bilim, dünya hakkında kesin yargılar içeren, onu uzaktan gözlemleyen ve belgeleyen kraliyet bilimine alternatif bir akım olarak güçlenmektedir. Bu yeni anlayış Deleuze ve

Guattari'ye dayanmaktadır (1987, s. 370). Göçebe bilim, deneyim, keşif ve deney yoluyla elde edilen bir bilgi biçimidir. Doğanın gözlemlenmesi yoluyla elde edilen gündelik yaşam bilgisidir. Öte yandan, kraliyet bilimi, genellikle üniversiteler gibi kurumlar aracılığıyla nesilden nesile aktarılan bilgiyi temsil eder. Bir konu üzerinde uzun süre çalışmış uzmanların bilgisidir. Göçebe bilimi topluluğun bilgi ve deneyimine dayanırken, kraliyet bilimi bir yöneticinin ya da kurumun otoritesine dayanır. Bilime yönelik bu iki yaklaşım, farklı değerleri ve hedefleri nedeniyle sıklıkla çatışır. Kraliyet biliminin daha büyük gücü ve kaynakları nedeniyle, göçebe bilimi bu çatışmanın bir sonucu olarak sıklıkla bastırılabilir. Göçebe bilimin bir parçası olarak, günümüzde ortaya çıkan sorunları çözmek için yerel bilgi kullanılmaktadır. Bu yaklaşım, dünyanın değişen doğası ve karşılaştığı zorluklarla başa çıkmak için daha uygun ve daha uyarlanabilir bir yaklaşım olarak görülmektedir. Buna karşılık, kraliyet bilimi önceden var olan bilgiye dayanır ve mevcut koşulların anlaşılmasında nedeniyle sınırlı kalma olasılığı daha yüksektir. Bilime göçebe bir yaklaşım daha dinamiktir, bu da çevredeki değişikliklere daha hızlı adapte olmasını ve mevcut zorluklara daha etkili bir şekilde yanıt vermesini sağlar. Buna rağmen, göçebe bilim göz ardı edilmemesi gereken önemli bir bilgi ve deneyim kaynağı olmaya devam etmektedir. Kraliyet bilimi bilgi ve anlayış kazanma arzusuyla hareket ederken, göçebe bilimi günlük yaşamdaki pratik sorunları çözmeye ihtiyacıyla hareket eder. Sonuç olarak, kraliyet bilimi göçebe bilimin pratik arayışlara fazla odaklandığını düşünebileceğinden ve göçebe bilim de kraliyet bilimini teorik arayışlara fazla odaklanmış olarak görebileceğinden, iki yaklaşım arasında gerilim olabilir. Yönetmelikler ve bürokrasi tarafından yönetilen kraliyet biliminin aksine, göçebe bilimi yapılandırılmamış ve bağımsızdır. Siyasi ve ekonomik çıkarlar tarafından yönetilen kraliyet biliminin aksine, göçebe bilimi merak ve keşif tarafından yönlendirilir. Bu nedenle, göçebe bilim yaratıcılığı ve açık fikirliliği teşvik ederken, kraliyet bilimi başarıya ulaşmasını engelleyebilecek kısıtlamalarla sınırlandırılmıştır. Galileo Galilei örneğinde, araştırmaları Katolik Kilisesi için bir tehdit olarak görülmüş ve teorilerini geri almak zorunda kalmıştır, oysa göçebe yaklaşımı fikirlerini özgürce keşfetmesini sağlamış olabilir.

Mevcut bilimsel bakış açısında katılığı, gerekliliği, kesinliği ve yanılmazlığı da dahil olmak üzere çeşitli sorunlar bulunmaktadır. Sonuç, karmaşık olguların dar bir şekilde anlaşılması ve gerçekliğin öznel, ilişkisel ve ortaya çıkan yönlerinin takdir edilememesi olabilir. Bu olguları ve değişkenliklerini, onlara baktığımız merceği değiştirerek daha etkili bir şekilde açıklayabiliriz. Başka bir deyişle, hakikatin belirlenmesini tamamen ölçüm araçlarına teslim etmiş durumdayız. Sorun şu ki, ölçüm tek başına gerçekliğin karmaşıklığını yakalayamıyor. Ölçümün yanılmaz olduğunu düşünüyor ve ona çok fazla güveniyoruz. Sonuç olarak, ölçüm araçlarını geliştiren ve bu araçları kullanarak toplanan verileri yorumlayan insanoğludur. Bir cetvel yalnızca uzunluğu ölçülebilir ve bir cetvel tarafından sağlanan verileri yorumlamak ve sonuçlara dayalı kararlar almak kullanıcıya bağlıdır. Ölçüm araçlarının yeterliliğini tartışmak yerine, yetersizliklerinden bahsedebiliriz. Bir ölçüm aracının görünüş dışında bir gerçekliğe ulaşacak kadar hassas olmaması, görünüş dışında başka bir gerçeklik olmadığı anlamına gelmez. Elimizdeki araçlarla tüm "yüzeysel ve görelî hakikatleri" açıklayan görünmez ama derin bir hakikati bulamıyor olsak da bu, derin bir hakikatin hiç olmadığı anlamına gelmez.

Görünümün ötesine geçmeliyiz: Metafizik bir önerme olarak, görünen dünyadan daha derin bir gerçeklik olmadığı iddiası (yani derin bir hakikatin olmadığı iddiası) bilimsel olarak test etmemiz veya varoluşsal olarak deneyimlememiz mümkün olmayan bir şeydir. Derin gerçeklik görünmez olsa da yine de mümkündür (Wilson, 2004). Mevcut ölçüm araçlarının bunu bulamaması, bilimsel yöntemler ve insan davranışları hakkında başka bir gerçeğe işaret etmektedir. Gelişmiş ölçüm

araçlarımızın ve beyinlerimizin bize söylediklerine anlam verebiliriz, çünkü bunlar göreceli "gerçekler" ya da "gerçeklerin" bölümleridir. Ancak bu "gerçekler" resmin tamamı olmayabilir, çünkü ölçme kapasitemizin ötesinde gizlenmiş, gizemli bilinmeyene bir bakış sağlayan derin bir gerçeklik olabilir. Diğer araştırmacılar çalışmalarımızı tekrarlayana kadar, araçlarımızın ve beynimizin mantıklı olup olmadığını söyleyemeyeceğiz (Wilson, 2004). Belirli bir örüntü ya da gözlem doğru gibi görünse de, bunun kesin olarak doğru olup olmadığını belirlemede sorun yaşanabilir. Diğer araştırmacıların araştırmayı tekrarlamaları sonuçların geçerliliğini doğrulayabilir, ancak henüz ortaya çıkarılmamış altta yatan faktörler olabilir.

Modern bilimin materyalist, determinist, mekanistik ve bireyci varsayımlarını kökten sarsan kuantum görüşünün fizik bilimi alanında (örneğin tıpta kuantumoloji) yavaş yavaş yayılması söz konusu olmuştur. Bununla birlikte, yerleşik inançları sarsma olasılığı karşısında duyulan kaygıyla beslenen direncin sürmesi kaçınılmazdır. Tüm hayvanlarda yeni bilgiye karşı direncin güçlü bir nörolojik temeli vardır. İnsanlar da dahil olmak üzere çok sayıda hayvan, belirli türdeki bilgileri, özellikle de koşullandırılmış gerçeklik tünellerinin dışında olanları "görmezden gelebilir". Bu durum genellikle tutuculuk ya da aptallık olarak adlandırılır" (Wilson, 2004). İnsanlar, aksi yöndeki ezici kanıtlara rağmen aşına oldukları ve güvenli buldukları şeylere bağlı kalma eğilimindedirler ve bu da pek çok kişinin neden derinden sahip oldukları inançları sorgulamak istemediklerini açıklamaktadır. Uzmanların ilerici fikirlere karşı önyargısı ve muhafazakarların ilerici fikirleri tutkuyla reddetmesi, dünyaca ünlü bilim insanları arasında bile insanlık tarihinin bir özelliği olmuştur. Bir fikrin tutunmadan önce kendinden önceki fikirle çatışması ya da çelişmesi doğaldır; bu süreç kendi kendini oluşturmanın doğal olarak gerçekleştiği bir süreçtir. Her yeni fikir doğru mudur yoksa her eski yol/yöntem/bilgi yanlış mıdır? Bu sorunun anlık bir cevabı yoktur. Bilgi eskiyebilir ve olağandışı olayları açıklamak ya da anlamak için yeterli olmayabilir. Yeni fikirler hemen bastırılmak veya dışlanmak yerine dikkatle gözden geçirilmeli, kibre veya uzmanlık lanetine yenik düşmeden anlaşılmalıdır. Onları tamamen görmezden gelmekten eleştirmek, hatta yanlışlamak için deneylere tabi tutmak ve tartışarak çürütmeye çalışmak daha medeni bir yaklaşım olacaktır. Bilimde buna bilimsel ilerleme denir. Yeni fikirler, koşullar veya sorunlar mevcut teorilere uygulanır. Oluşturulan teori gözden geçirilir, revize edilir, iyileştirilir, geliştirilir ve gerekirse sonuçlar ışığında değiştirilir. Bilgi açısından neredeyse hiçbir şey aynı kalmaz. Ne yazık ki ne bilim ne de bilim insanları sanıldığı kadar objektif değildir. Bilim nesnellik için çabalar, ancak yine de önyargılar vardır. Örneğin, sonuçla ilgili önyargılar devreye girerse bir deneyin sonuçları o kadar doğru olmayabilir. Bu nedenle, hipotezler geliştirirken ve test ederken, bu potansiyel önyargıları akılda tutmak önemlidir. Yeni ve ilerici bir görüşün dikkat çekmesi, popülerlik kazanması ve kabul görmesi için ortaya çıktığı dönemdeki iklim ve zeminin elverişli olması çok önemlidir. Ortaya çıkışları uygun bir ortam (iklim, zemin ve fikrin değerini anlayacak entelektüel kapasite) tarafından desteklenmediği için kıyıya terk edilmiş, yeniden keşfedilmeyi bekleyen, hatta boşa harcanmış pek çok fikir vardır. Örneğin Kopernik, dünyanın evrenin merkezi olduğu inancını ortadan kaldırdığında, kendisinden 2000 yıl önce Arşimet'in iddiasını tekrarlıyordu. Newton'dan iki bin yıl önce Democritus maddenin atomlardan oluştuğunu söylemişti. Newton'dan binlerce yıl önce Anaksimandros "Dünya neden düşmüyor?" sorusunu sormuş ve yanıtlamıştı. Bilim, 18. yüzyılın sonunda güneşin yanan bir kaya olduğuna inanıyordu, ancak şimdi onu nükleer bir fırın olarak düşünüyoruz (Wilson, 2004). İlerlemeci fikre yönelik önyargı aynı kalmaktadır. Siegel'e göre, sağlık bilimlerindeki ilerici fikirler başlangıçta dirençle karşılaşır çünkü kökleri insanların inançlarına derinden bağlıdır. Benzer şekilde Talbot, "Bilim insanlarına hayranlık duyarız, bu nedenle bize bir şey söylediklerinde bunun doğru olması gerektiği sonucuna varırız" demektedir. Çoğu zaman onların da insan olduğunu unutuyoruz. Bizim gibi onların da dini, felsefi ve

kültürel önyargılardan etkilenebileceğini unutuyoruz." Wendt, muhafazakâr inkârcıların öfkelerini çekmenin yanı sıra, fizikte önemli bir ilerleme olan kuantum mekaniğinin sosyal bilimlere de uygulanabileceği hipotezini ortaya atmıştır. İnançlarımıza olan aşırı bağlılığımız, ilerici ancak yerleşik görüşe aykırı bir fikir bizi güçlü afyonlar gibi dogmalarımızdan ayırmaya çalıştığında bağımlılar gibi davranmamıza neden olur. Belirli ön kabullerin bir sonucu olarak Bohm, zamanının ruhuna ve anlayışına aykırı ve meydan okuyan ilerici fikirlerine rağmen, bilimin yeni fikirleri değerlendirmede muhafazakar olduğunu savunmaktadır. Bu yanlılığı, teorilerin başlangıçta kesin ve eksiksiz olduğu inancıyla örneklendirilmektedir. Tam bir teori ya da önceden kesin bir bilgi diye bir şey yoktur. Doğa sonsuz bir olasılık olduğundan, madde her zaman taze ve değişkendir. Teoriler ve bilgi sonsuz olasılıkları tam olarak açıklayamaz. Bohm'a göre, teorinin her şeyi açıkladığı ve mevcut bilginin kesin ve yanılmaz olduğu ön kabulü terk edilirse önyargısız araştırma mümkün olabilir. Nedensellik iddiasında bulunmak da en az teoriye inanmak kadar sınırlayıcıdır. Tek bir neden birden fazla sonuca yol açabilir ya da birden fazla neden tek bir sonuca yol açabilir. Bir etkinin hiç bitmeyen sayıda nedeni olabilir. Bir neden ile bir sonuç arasında ayırım yapmak önemlidir. Bohm'a göre, bilim insanları neden-sonuç ilişkilerinin bir bütün olarak evrenden ayrılamayacağını ve bütün bir sistemin durumunun yalnızca parçaları arasındaki ilişkilerin sonucu olarak görülemeyeceğini akılda tutmalıdır. Bohm'un holizm kavramına göre, bir sistemin davranışı sadece parçaları tarafından belirlenemez veya açıklanamaz. Bohm, sistemin parçalarının davranışının aslında bütünüün davranışından etkilendiğini savunur. Bu, bileşen parçalar arasındaki karmaşık ilişkilerin yanı sıra sistemin içinde bulunduğu ortamın da dikkate alınmasını gerektirir. Eğer atom altı parçacıklar sanıldığı gibi bağımsız "şeyler" değil de bölünmez bir sistemin parçaları ise, o zaman "bütünsellik" anlaşılması gereken en önemli gerçekliktir. Nihayetinde bu büyük bir sorundur çünkü bütünü parçalıyor ve bu inancın bir parçası olan parçanın parçasına odaklanıyoruz. Sadece parçanın görüntüsünü oluşturan tek tek renk piksellerini görebildiğimiz ölçüde, bütünü kendisini de o ölçüde parçalara ayırmış oluruz. Duyularımız en küçük unsurları ayırt edebilir, ancak büyük resmi kaybetmiş durumdayız (Schafer, 2008).

Bilinebilirlik varsayımı tartışılmalıdır: Eğer nesnelere "karşılıklı olarak eşit ve karmaşık bir kapasitede kendilerini şekillendirebiliyorsa, bunun dünyanın bilinebilirliği bir kenara bırakmamızı gerektirir (Yalvaç ve Erçandırılı, 2020, s. 2265). Bu, dünyayı anlama biçimimizin sabit ve mutlak olmadığı, aksine yeni bilgi ve deneyimlere yanıt olarak her zaman değiştiği ve geliştiği anlamına gelir. Bilgiyi nesnel ve değişmez bir şey olarak düşünmek artık mümkün değildir, bunun yerine her zaman akış halinde olan bir şey olarak düşünmek daha doğrudur. Bu noktayı vurgulamak gerekirse, bilginin durağan bir kavram olmadığı, aksine değişen ve uyum sağlayan, zamanla birlikte büyüyen ve değişen bir şey olduğu açıktır. Dolayısıyla, gerçeklik öngörülebilir bir özelliğe sahip olmadığından, materyal oluştuğunda nedensellik önemini yitirir. İnsan faaliyetlerinin öngörülemediği bir dünyada, eylemleri kontrol etmek imkansızdır. Sonuç olarak bu anlayış, maddileşme sürecinin ortaya çıkışının sadece bilinemez ve öngörülemez değil, aynı zamanda yorumlanamaz olduğunu iddia eder (Coole & Frost, 2010, akt. Yalvaç & Erçandırılı, 2020). Özetle, sadece insan değil, madde de hissedebilir, konuşur, acı çeker, arzular, özler ve hatırlar Karen Barad (2019, s. 64). Bu anlayış, bağlam, çevre ve hatta bilinçaltı gibi kontrolümüz dışında olan sayısız faktörün maddileşme sürecini etkilediğini vurgulamaktadır. Sonuç olarak, herhangi bir bireysel eylemin sonucunu tahmin etmek imkansızdır, çünkü sonuç bu faktörler arasındaki karmaşık etkileşimler tarafından belirlenir. Bu, hava durumunu tahmin etmeye çalışmak gibidir - hazırlanmak için belirli önlemler alabiliriz, ancak nihayetinde sonuç çeşitli öngörülemeyen faktörler tarafından belirlenir.

Bir olay sadece nedenleri açıklanarak mı izah edilir? Bir olayın nedeni genellikle, açıklamak istediğimiz olayın nedeni olarak daha önceki bir olaya atıfta bulunarak tanımlanır. Ancak Elster (1989, s. 3-4) "nedenin belirtilmesinin yeterli olmadığına, nedensel mekanizmanın da sağlanması ya da en azından önerilmesi gerektiğine" dikkat çekmektedir. Rüzgarlı bir günde bir kum tepesi (kumul) düşünün ve bir bilim insanı bu kum tepesinin tam olarak ne olduğunu deneysel olarak ölçmeye karar versin. Her şey çok güzel, ancak ilk ölçme girişiminde bile kum tepesi değişmiş olacaktır. Kumul tepesi sizin oradaki varlığından o andaki esen sert rüzgardan vb şekil değiştirmiş ve çoktan başka bir şeye dönüşmüştür. Herhangi bir anda o kumulun ne olduğuna dair doğru bir fotoğraf çekmek imkansızdır. Bergson'un katıldığım görüşüne göre bilimsel uygulamada ölçülen olguyu bozmadan ölçmek mümkündür şeklinde özetlenebilecek hatalı bir düşünce hakim. Kumul ölçülebilen ve nicelleştirilebilen bir şey midir? Kumul gerçekten de ölçümün yapıldığı o anla tamamen tanımlanabilir mi? Rüzgardan yeniden yeniden oluşan kumula baktığınızda, ölçülebilen ve nicelleştirilebilen, daha sonra yapı taşları gibi yan yana birleştirilebilen ve sonunda kumul dediğimiz şeyi yeniden yaratan bir grup farklı parça gibi görünmemeye başlayacaktır. Tek tek parçalardan daha ziyade kumul daha çok sürekli akışkan bir süreç gibi görünmeye başlar: iç içe geçen parçalardan oluşan bir süreç, birbirine ihtiyaç duyan parçalar; parçalanamayan veya ayrılamayan parçalar, aksi takdirde kumulun bütününe bakmamış oluruz. Kumul asla bir araştırmacı tarafından kordon altına alınabilecek, ölçülebilecek ve kaydedilebilecek tek bir anda var olamaz. Buradaki fikir hayata dair iki gerçekliğin birlikte var olmasıdır. Bir şeyin ne olduğunun gerçeği ve bir şeyin nasıl olduğunun gerçeği. Klasik insan-kuantum insan serisinde bahsedildiği üzere hem fiziğin hem de kimyanın maddi dünyanın nasıl işlediğini anlamaya yönelik bilimsel yaklaşımlar sosyal bilimlerde hakimdir. Ancak, yaşam tamamen maddi değildir ve madde anlayışımızı yaşam anlayışımız hakkında kapsamlı iddialarda bulunmak için kullanmaya çalışmak çok ileri gitmek olacaktır. Fizik ve kimya gibi bilim insanın yarattığı analiz yöntemleri incelemeye çalıştıkları şeyi çarpıtmadan bu tür süreçleri incelemesi mümkün değildir. Bu tür mekanik, uzamsal yaklaşımların yaşam sürecine uygulanması hatalıdır. Herhangi bir anda bir olguyu ölçmeye çalışmak bile en başta ölçmeye ve anlamaya çalıştığınız şeyin ne olduğu noktasını kaçırmak olacaktır. Temelde sürekli bir süreç olan herhangi bir şeyi mekansal olarak ölçmeye çalıştığımızda, yalnızca incelemeye çalıştığımız olguyu çarpıtmış oluruz. Örneğin gülmeyi mekanik olarak ölçebilseydik bile gülmenin nedenini anlamış olamazsınız. Ya da gülmedeki farklı kahkaha seviyeleri ne kadar gram ağırlığında olabilir?

Araştırmada gerçeği bulmayı kendimize problem etmeli miyiz? Yıllardır yapageldiğimiz şey "motivasyonu tutum, duygu, inanmak, hatırlamak, düşünmek, hissetmek, arzulamak, istemek, beklemek, tercih etmek, hayal etmek vb.", gibi ilk başta nasıl olduklarını bilmediğimiz kavramları kendileri değil ama göstergeleri hakkında hipotezler üreterek aralarında varsaydığımız ilişkilere destek bulmaya çalışmak. Çok sık yapıldığı için hipotezle ilgili kafamı kurcalayan gözden kaçan önemli bir sorun var. Örneğin müşteri tatmini ve müşterinin tekrar gelme davranışı arasındaki ilişkiye dönük bir hipotezi test ettiğimizi varsayalım. Biz burada gerçekte neyi test ediyoruz? i) Kişinin tekrar gelip gelmediği ve bunun gerçekten tatminin etkisiyle mi gerçekleştiği yoksa ii) hipotezin ifadesinde yer bulan "tatmin ile tekrar gelme davranışı arasında ilişki olduğu varsayımı doğrudur" ifadesini mi? Yıllardır uygunluk (correspondence) teorisinin etkisi altında hipotez testi adına yapılan şey şöyle ifade edilebilir. Biz olgunun yapılan tanıma uygun olup olmadığına bakıyoruz (Uygunluk teorisi gereği). Yani hipotez tümcesinde geçen ifade ampirik bulguyla örtüşüyorsa bu doğru bir ifadedir/hipotezdir. Eğer bunu yapıyorsak - ki yapılan bundan başkası değildir- bu büyük bir sorun oluşturmaktadır. Neden mi? İki araştırmacının şu iki konuyu araştırdığını düşünün: i) bu yemek sağlıklıdır; ii) bu yemeğin sağlıklı olduğu ifadesi doğrudur. Birincisinde yani yemeğin

sağlıklı olup olmadığı konusu yemeği sağlık yönünden incelemeyi gerektirirken, yemeğin sağlıklı olduğu ifadesinin doğru olup olmadığı için yemeğin sağlıklı olup olmaması değil sadece bu ifadenin doğruluğunu araştırmak gerekir. İkisi aynı şey değildir. Dolayısıyla doğru bir şeyin doğru olması mıdır yoksa olgulara uygunluk mu doğrudur? Nietche'nin "gerçekler yoktur sadece yorumlar vardır" sözü üzerinde daha fazla düşünmeye zaman ayırmalıyız. Burada ampirik araştırma esnasında katılımcının da yorumda bulunduğu, araştırmacının katılımcının yorumunu diğer araştırmacıların, teorilerin, görüşlerin yorumuyla kendi yorumunu da dahil ederek tekrar yorumladığını hatırlatmak yerinde olacaktır. Yani bulgu "yorumun yorumunun yorumudur (bir bulgu katılımcının yorumu, literatür yorumu ve araştırmacı yorumdan oluşmaktadır)". Ayrıca bulgu okuma anında yeniden okuyucu tarafından yorumlanması gereken bir şeydir. Bu arada araştırmacıların üzerine düşen en önemli görev katılımcıdan alınan verinin doğru olduğunun kanıtlanmasıdır. Bu konuda, özellikle ampirik araştırmalarda yeterli düzeyde endişe taşındığını düşünüyorum. İşte tam da bu nedenden dolayı sosyal bilimlerde bir araştırmanın araştırdığı insanın ontolojik yapısını dikkate almamasının sakıncalı olacağını belirtmek isterim. İnsanın doğal yapısında bulunan sahteciliğin, her an yapageldiği gerçek kimliğini ve düşüncelerini saklamanın araştırma anında mistik bir şekilde yok olduğunu varsaymak oldukça tartışmalıdır (Blackburn, 2005). Nietche'ye göre "*insanda sahte tavır sanatı doruk noktasına ulaşır: burada kandırma, pohpohlama, yalan söyleme ve aldatma, arkadan konuşma, poz verme, ödünç alınmış ihtişam içinde yaşama, maskelenme, geleneklerin kılığına girme, başkalarının ve kendi önünde bir rol oynama - kısacası kibrin tek alevi etrafında sürekli çırpınma o kadar kural ve yasadır ki, neredeyse hiçbir şey insanlar arasında dürüst ve saf bir hakikat dürtüsünün nasıl ortaya çıkmış olabileceğinden daha anlaşılabilir değildir. İllüzyonlara ve rüya imgelerine derinlemesine dalmışlardır; gözleri yalnızca şeylerin yüzeyinde gezinir ve 'biçimleri' görür; duyguları hiçbir yerde hakikate yönelmez, ancak uyarıcıları almakla yetinir, adeta şeylerin sırtında bir körebe oyunu oynarlar.*" Eğer sahteyse, mutlak doğru yoksa, Platao'nun belirttiği doktrinle (gerekçelendirilmiş doğru inanış) sadece kişinin inanması bir şeyi gerçek ve doğru yapıyorsa o zaman kısıtlı zaman ve mekanda yapılan kısıtlı ampirik araştırmalardaki her "mutlak gerçeklik" iddiası tartışmaya açıktır. Wilson'un gerçeklik tüneli kavramında belirttiği gibi bir perspektifin ya da bir "görüş tünelinin" içine hapsediğimiz fikri, olaylar ve olgular hakkındaki bilgimizin yalnızca kısmi olduğu gibi melankolik bir düşünceye yol açabilir. Ancak, insan düşüncesinden ve yorumundan 'bağımsız' gerçeklik, bulunması çok zor bir şeydir. Neticede insan kullandığı kavramlar, prosedürler ve inançlar üzerinde düşünen bir varlıktır (Blackburn, 1999). Araştırmacılar olarak düşüncelerimizin iskelesine dayanıyor ve oradaki malzemeyle, özellikle inançlarımızla kavramsal ve yorumsal mühendislik yapıyor, yapılar ve gerçekler inşa ediyoruz. Düşünmede inancın yeri önemlidir çünkü inançla-davranış (uygulama) genelde süreklilik arz eder. Yaptığımız araştırma hakkında ne ve nasıl düşündüğümüz, onu nasıl yaptığımızı ya da yapıp yapmadığınızı etkileyecektir.

Kişisel izlenimim, araştırmacıların önemli bir kısmının gerçekliği ya da hakikati bulmakla değil, sorularına yanıt ya da salt veri toplamakla ilgilendikleri yönünde. Belki de tek gerçeklik özneliktir. Araştırmacılar sadece bilmekle, bulmakla ilgileniyor (bu konuda Menon paradoksuna bakılmasını tavsiye ederim) ama bu bilgiyi, bulguyu bilince dönüştürmekle aynı düzeyde ilgilenmiyor. Bilince dönüştürülmeyen bilgi faydasızdır. Örneğin, Johann Hari'nin "Çalınmış Odak" adlı kitabında bahsettiği gibi, irade üzerine bir kitap yazmış olan bir bilim insanı (kitabının adı İrade'dir) bugün yaşayan herkesten daha uzun süre bu konu üzerinde çalışmıştır. Ancak bu bilim insanı iradesini ve odaklanma yeteneğini kaybetmiş, konsantre olamaz hale gelmiştir (kendi iradesini yönetmekte zorlanmaktadır). İrade ve konsantrasyon hakkında a'dan z'ye her şeyi bilmesine rağmen bu bilim insanı kendi hayatına odaklanamıyor oluşu a dan z'ye

bilgisini bilince dönüştürememesinin bir örneğidir. Bilgi ve bulgu araştırmacının kendinde bile bilince dönüşmüyorsa o zaman araştırma pasif bir faaliyet midir yoksa terzi kendi söküğünü dikemez sözü geçerli midir? Son olarak ölçme, araştırmacının akli ve zekasının kontrolü altında olan bir faaliyettir. Burada unutulmaması gereken ölçüm yapılması kadar yanlış ölçüm yapıp yapılmadığıdır (Blackburn, 2005). O nedenle araştırılan konuda yayın yapmaya acele etmeden önce yanlış ölçüm yapıp yapılmadığı düşünülmeli, kontrol edilmeli ve gerekli görülmesi durumunda soruna yeni araçlar veya yeni yaklaşımlarla yaklaşılmalıdır.

Sosyal bilimleri mevcut durumundan kurtarmak için araştırmacıları teknik becerilerin ve ilkel yöntemlerin ötesine taşıyacak yeni bir disipline ihtiyaç olduğunu düşünmekteyim. Araştırmacının anlam arayışının yanı sıra anlam yaratma biçimlerini; bu arayış ve yaratma sırasında çevre ve zamanla nasıl etkileşime girdiğini; çevreyle karşılıklı anlam arayarak ve yaratarak nasıl anlam kazandığını ve böylece kişisel ve kişilerarası değişim ve dönüşümleri nasıl kolaylaştırdığını inceleyen yeni bir disiplinin geliştirilmesi gerekmektedir. Akademik bilinci araştırmacıların oluşunun ontolojik bir gücü olarak kabul eden bu yeni disiplinde araştırma eylemi ne gereksiz ne faydasız ne de artımsaldır. Hiçbir derece ya da akademik unvan, bir yaşam tarzı olarak kabul edilen, başkalarıyla gerçek bir mevcudiyet (yani, karşılıklı bir şekilde açık, alıcı, hazır ve müsait olma niteliği) içeren araştırmanın tadına varmayı belirlemek için kullanılamaz. Bu arada, Parse'ı takip ederek, araştırmacı olmayı pratik yaptığımız bir şey olarak değil (sorun çözücü değiliz), daha ziyade kendi varoluş biçimimizin bir parçası olarak yaşadığımız bir şey olarak görmek gerekir diye düşünüyorum (araştırma eylemindeki gerçek mevcudiyetimiz yoluyla, veri toplayıcılığından kurtulup kendimizin ve başkalarının daha kaliteli bir yaşam için en uygun bilgi olasılıklarına ulaşmasını sağlayabiliriz).

10. Kaynakça

- Ak, Ö. (2021). Doğanın iyileştirici gücü: Yeşil Reçete. *Tübitak Bilim ve Teknik Dergisi*. Mayıs.
- Ateş. T. N. (2021). İlişkilenci Perspektif – Bağlantısal Bütünsellik ve Posthümanizm. <https://thepentacle.org/2021/09/15/iliskiselci-perspektif-baglantisal-butunsellik-ve-posthumanizm/>
- Baert, P. (2010). *Sosyal Bilimler Felsefesi: Pragmatizme Doğru*, Çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul:
- Barad, K. (2007). *Meeting the universe halfway*. Duke University Press.
- Bennett, J. (2010). *Vibrant Matter: A political ecology of things*. Duke University Press.
- Bhaskar, R. (1998). *The Possibility of Naturalism. A Philosophical Critique of the Contemporary Human Sciences. 3rd edition*. Routledge.
- Bhaskar, R. (2015). *Gerçekliği Geri Kazanmak*, Çev. B. S. Aydaş, Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Bhaskar, R. (2017). *İnsan Bilimlerinin Felsefi Eleştirisi: Natüralizmin Olanaklılığı* Çev. V. S. Öğütler, Ankara: Nika Yayınları
- Blackburn, S. (1999). *Think: A compelling introduction to philosophy*. Oxford University Press.
- Blackburn, S. (2005). *Turth: A guide for the perplexed*. Penguin Grup.
- Bohm, D. (1990). A new theory of the relationship of mind and matter. *Philosophical Psychology*, 3, 2-3: 271-286
- Bohm, D. (1980). *Wholeness and implicate order*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Carter, P. J. (2014). Consciousness in higher-dimensional quantum space-time. *NeuroQuantology*, 12, 1: 46–75.

- Elster, J. (1989). Sosyal Bilimler İçin Somun ve Civata. Cambridge: Cambridge University Press.
- Floridi, L. (2015). Semantic conceptions of information. In E. N. Zalta (Ed.), The Stanford encyclopedia of philosophy (Spring 2015 ed.), forthcoming URL, <http://plato.stanford.edu/archives/spr2015/entries/information-semantic/>
- Hofstadter, D. (2015). Ben bir garip döngüyüm. Alfa yayınları
- Hofstadter, D. ve Dennett, D. (2021). *Akılın Gözü – Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi* (ÇVR: Füsün Doruker)
- Ozan, E. (2001). Sosyal bilimlerde gerçekçi-ilişkisel bir yaklaşımın ana hatları. Praxis. 3: 1025.
- Peterson JPS, Sarthour RS, Souza AM, Oliveira IS, Goold J, Modi K, Soares-Pinto DO, Céleri LC. (2016). Experimental demonstration of information to energy conversion in a quantum system at the Landauer limit. Proc. R. Soc. A 472: 20150813.
- Pilgrim, D. (2013) The Failure of Diagnostic Psychiatry and some prospects of Scientific Progress Offered by Critical Realism, Journal of Critical Realism, 12:3, 336-358
- Pilgrim, D. (2020). Critical Realism For Psychologists. Routledge.
- Platenkamp, VCJM., ve Botterill, D. (2013). Critical realism, rationality and tourism knowledge. *Annals of Tourism Research*. 41, 2: 110-129.
- Prigogine, I. ve Nicolis, G. (1985). "Self-organisation in nonequilibrium systems: towards a dynamics of complexity," In: M. Hazewinkel, R. Jurkovich, J.H.P. Paelinck (eds), "Bifurcation Analysis," Springer. [1] [2] [3] [4] [5] [6] [7] [8] [9] [10] [11] [12] [13] [14] [15] [16] [17] [18] [19] [20] [21] [22] [23] [24] [25] [26] [27] [28] [29] [30] [31] [32] [33] [34] [35] [36] [37] [38] [39] [40] [41] [42] [43] [44] [45] [46] [47] [48] [49] [50] [51] [52] [53] [54] [55] [56] [57] [58] [59] [60] [61] [62] [63] [64] [65] [66] [67] [68] [69] [70] [71] [72] [73] [74] [75] [76] [77] [78] [79] [80] [81] [82] [83] [84] [85] [86] [87] [88] [89] [90] [91] [92] [93] [94] [95] [96] [97] [98] [99] [100] [101] [102] [103] [104] [105] [106] [107] [108] [109] [110] [111] [112] [113] [114] [115] [116] [117] [118] [119] [120] [121] [122] [123] [124] [125] [126] [127] [128] [129] [130] [131] [132] [133] [134] [135] [136] [137] [138] [139] [140] [141] [142] [143] [144] [145] [146] [147] [148] [149] [150] [151] [152] [153] [154] [155] [156] [157] [158] [159] [160] [161] [162] [163] [164] [165] [166] [167] [168] [169] [170] [171] [172] [173] [174] [175] [176] [177] [178] [179] [180] [181] [182] [183] [184] [185] [186] [187] [188] [189] [190] [191] [192] [193] [194] [195] [196] [197] [198] [199] [200] [201] [202] [203] [204] [205] [206] [207] [208] [209] [210] [211] [212] [213] [214] [215] [216] [217] [218] [219] [220] [221] [222] [223] [224] [225] [226] [227] [228] [229] [230] [231] [232] [233] [234] [235] [236] [237] [238] [239] [240] [241] [242] [243] [244] [245] [246] [247] [248] [249] [250] [251] [252] [253] [254] [255] [256] [257] [258] [259] [260] [261] [262] [263] [264] [265] [266] [267] [268] [269] [270] [271] [272] [273] [274] [275] [276] [277] [278] [279] [280] [281] [282] [283] [284] [285] [286] [287] [288] [289] [290] [291] [292] [293] [294] [295] [296] [297] [298] [299] [300] [301] [302] [303] [304] [305] [306] [307] [308] [309] [310] [311] [312] [313] [314] [315] [316] [317] [318] [319] [320] [321] [322] [323] [324] [325] [326] [327] [328] [329] [330] [331] [332] [333] [334] [335] [336] [337] [338] [339] [340] [341] [342] [343] [344] [345] [346] [347] [348] [349] [350] [351] [352] [353] [354] [355] [356] [357] [358] [359] [360] [361] [362] [363] [364] [365] [366] [367] [368] [369] [370] [371] [372] [373] [374] [375] [376] [377] [378] [379] [380] [381] [382] [383] [384] [385] [386] [387] [388] [389] [390] [391] [392] [393] [394] [395] [396] [397] [398] [399] [400] [401] [402] [403] [404] [405] [406] [407] [408] [409] [410] [411] [412] [413] [414] [415] [416] [417] [418] [419] [420] [421] [422] [423] [424] [425] [426] [427] [428] [429] [430] [431] [432] [433] [434] [435] [436] [437] [438] [439] [440] [441] [442] [443] [444] [445] [446] [447] [448] [449] [450] [451] [452] [453] [454] [455] [456] [457] [458] [459] [460] [461] [462] [463] [464] [465] [466] [467] [468] [469] [470] [471] [472] [473] [474] [475] [476] [477] [478] [479] [480] [481] [482] [483] [484] [485] [486] [487] [488] [489] [490] [491] [492] [493] [494] [495] [496] [497] [498] [499] [500] [501] [502] [503] [504] [505] [506] [507] [508] [509] [510] [511] [512] [513] [514] [515] [516] [517] [518] [519] [520] [521] [522] [523] [524] [525] [526] [527] [528] [529] [530] [531] [532] [533] [534] [535] [536] [537] [538] [539] [540] [541] [542] [543] [544] [545] [546] [547] [548] [549] [550] [551] [552] [553] [554] [555] [556] [557] [558] [559] [560] [561] [562] [563] [564] [565] [566] [567] [568] [569] [570] [571] [572] [573] [574] [575] [576] [577] [578] [579] [580] [581] [582] [583] [584] [585] [586] [587] [588] [589] [590] [591] [592] [593] [594] [595] [596] [597] [598] [599] [600] [601] [602] [603] [604] [605] [606] [607] [608] [609] [610] [611] [612] [613] [614] [615] [616] [617] [618] [619] [620] [621] [622] [623] [624] [625] [626] [627] [628] [629] [630] [631] [632] [633] [634] [635] [636] [637] [638] [639] [640] [641] [642] [643] [644] [645] [646] [647] [648] [649] [650] [651] [652] [653] [654] [655] [656] [657] [658] [659] [660] [661] [662] [663] [664] [665] [666] [667] [668] [669] [670] [671] [672] [673] [674] [675] [676] [677] [678] [679] [680] [681] [682] [683] [684] [685] [686] [687] [688] [689] [690] [691] [692] [693] [694] [695] [696] [697] [698] [699] [700] [701] [702] [703] [704] [705] [706] [707] [708] [709] [710] [711] [712] [713] [714] [715] [716] [717] [718] [719] [720] [721] [722] [723] [724] [725] [726] [727] [728] [729] [730] [731] [732] [733] [734] [735] [736] [737] [738] [739] [740] [741] [742] [743] [744] [745] [746] [747] [748] [749] [750] [751] [752] [753] [754] [755] [756] [757] [758] [759] [760] [761] [762] [763] [764] [765] [766] [767] [768] [769] [770] [771] [772] [773] [774] [775] [776] [777] [778] [779] [780] [781] [782] [783] [784] [785] [786] [787] [788] [789] [790] [791] [792] [793] [794] [795] [796] [797] [798] [799] [800] [801] [802] [803] [804] [805] [806] [807] [808] [809] [810] [811] [812] [813] [814] [815] [816] [817] [818] [819] [820] [821] [822] [823] [824] [825] [826] [827] [828] [829] [830] [831] [832] [833] [834] [835] [836] [837] [838] [839] [840] [841] [842] [843] [844] [845] [846] [847] [848] [849] [850] [851] [852] [853] [854] [855] [856] [857] [858] [859] [860] [861] [862] [863] [864] [865] [866] [867] [868] [869] [870] [871] [872] [873] [874] [875] [876] [877] [878] [879] [880] [881] [882] [883] [884] [885] [886] [887] [888] [889] [890] [891] [892] [893] [894] [895] [896] [897] [898] [899] [900] [901] [902] [903] [904] [905] [906] [907] [908] [909] [910] [911] [912] [913] [914] [915] [916] [917] [918] [919] [920] [921] [922] [923] [924] [925] [926] [927] [928] [929] [930] [931] [932] [933] [934] [935] [936] [937] [938] [939] [940] [941] [942] [943] [944] [945] [946] [947] [948] [949] [950] [951] [952] [953] [954] [955] [956] [957] [958] [959] [960] [961] [962] [963] [964] [965] [966] [967] [968] [969] [970] [971] [972] [973] [974] [975] [976] [977] [978] [979] [980] [981] [982] [983] [984] [985] [986] [987] [988] [989] [990] [991] [992] [993] [994] [995] [996] [997] [998] [999] [1000]